

LUNDS UNIVERSITET

Centrum för teologi och religionsvetenskap

Lukas och pastoralbrevet

en prövning av hypotesen att Lukas varit
sekreterare åt Paulus vid författandet av
pastoralbrevet

Stefan Dahlström

Höstterminen 2013

Teologi: Examensarbete för kandidatexamen

TEOK51, 15 hp

Handledare: Tobias Hägerland

Examinator: Samuel Byrskog

Abstract

Syftet med denna uppsats är att försöka ge ytterligare bidrag till debatten angående vem som kan tänkas ha skrivit pastoralbrev.

Då pseudepigraphhypotesen på senare år har kommit att ifrågasättas och dess metoder påvisar brister i validitet och reliabilitet motiveras en prövning av andra hypoteser. Uppsatsen har därför valt att pröva sannolikheten att en skrivare varit med vid författandet av pastoralbrev. Uppsatsen avser att driva hypotesen att Lukas agerat skrivare åt Paulus vid författandet av pastoralbrev. En hypotes som har fördelen att den går att pröva mer ingående än sekreterarhypotesen i allmänhet då det finns textmaterial som tillskrivits Lukas att jämföra med.

Uppsatsen driver tesen genom att kritiskt granska och argumentera mot teorin om ett rent paulinskt författarskap såväl som mot pseudepigraphhypotesen. Nästa steg är att uppsatsen granskar sannolikheten för att Paulus skulle använt sig av sekreterare vid författandet av brev i allmänhet och pastoralbrev i synnerhet. Slutligen söker uppsatsen finna om det finns kopplingar mellan pastoralbrev och Lukas genom att jämföra de texter som tillskrivits Lukas med pastoralbrev.

Uppsatsen drar slutsatsen att hypotesen om Lukas som skrivare åt Paulus är mycket sannolik på grundval av historiska, språkliga och innehållsliga skäl. Pastoralbrev utformning och innehåll talar dock emot att Lukas helt på egen hand skulle ha författat dem. Mycket talar istället för en gemensam inblandning vid komponerandet. Uppsatsen lämnar dock frågan öppen huruvida Lukas agerat som redigerare eller som medförfattare vid komponerandet av breven. Uppsatsen ser även möjligheten att Lukas varit både och.

Nyckelord: pastoralbrev, författarskap, sekreterarhypotesen, pseudepigraphhypotesen, Paulus, Lukas

Tack!

Jag vill passa på att tacka min handledare Tobias Hägerland för all den hjälp han bistått mig med under arbetets gång. Utan hans värdefulla synpunkter, genomtänkta återkopplingar och kreativa uppslag hade denna uppsats blivit betydligt besvärligare att skriva.

- Tack för den *extra milen!*

Jag vill också tacka Yvette för hennes tålamod, uppmuntran och stöd, både i och genom alla de prövningar som uppstått vid genomförandet av denna uppgift.

- I de stunder jag trodde allt hopp var ute, trodde du ändå och hoppades.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	5
1.1 Bakgrund, syfte och frågeställning	5
1.2 Forskningsöversikt	6
1.3 Metod, upplägg och avgränsning	9
2. ÄR SKRIVARHYPOTEBEN NÖDVÄNDIG?	12
2.1 Kritik mot ett rent paulinskt författarskap	12
2.1.1 Kort presentation av hypotesen	12
2.1.2 Argument mot ett rent paulinskt författarskap	13
2.2 Kritik mot pseudepigrafhypotesen	15
2.2.1 Kort presentation av hypotesen	15
2.2.2 Argument mot pseudepigrafhypotesen.....	16
2.2.3 Kritik mot mätmetoden vad beträffar språk och stil	19
2.3 Slutsats	22
3. ÄR SKRIVARHYPOTEBEN TROLIG?	23
3.1 Användandet av sekreterare under antiken och i Paulus brev	23
3.1.1 Sekreteraren som nedtecknare.....	23
3.1.2 Sekreteraren som redigerare	24
3.1.3 Sekreteraren som medförfattare	24
3.1.4 Sekreteraren som författare	24
3.1.5 Kriterier för att utforska om en sekreterare använts för ett särskilt brev	24
3.2 Skrivare i Paulus brev	26
Paulus	27
3.3 Skrivare i Pastoralbreven.....	28
4. ÄR DET TROLIGT ATT LUKAS VARIT SKRIVARE?	30
4.1 Historiska skäl	30
4.1.1 Datering	30
4.1.2 Pastoralbreven och Apostlagärningarna.....	31
4.2 Språkliga skäl	34
4.2.1 Hapax legomena	34
4.2.2 Ordgrupper och fraser	36
4.2.3 Koppling Luk/Apg och PB - ord som endast förekommer hos dessa	36
4.2.4 Koppling Luk/Apg/PB - kontext i Apg vid förekomst av gemensamma ord.....	39

4.2.5 Eventuell imitators tillgång till Luk/Apg för att skriva PB eller tvärtom	39
4.3 Innehållsliga skäl.....	40
4.3.1 Teologiska tankegångar.....	40
4.3.2 Tematiska kopplingar mellan Luk/Apg och PB	43
4.4 Vilken roll hade Lukas?	44
4.4.1 Lukas och pseudepigrafihypotesen.....	44
4.4.2 Lukas och skivarehypotesen	45
4.5 Slutsats	46
5. AVSLUTNING	46
Bibliografi	49
Appendix	51

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund, syfte och frågeställning

Bakgrund

Äktheten i Paulus brev har diskuterats fram och tillbaka, och speciellt vad beträffar pastoralbreven (PB). Ifall de är äkta uppstår frågan om Paulus skrivit dem helt på egen hand eller om han använt sig av skrivare samt i så fall hur självständig en sådan skrivare kunnat formulera brevens innehåll. Om inte breven kommit från Paulus hand eller mun så uppstår frågan om breven kan uppfattas vara pseudepigrapher eller rena förfalskningar i apostelns namn.

Har breven skrivits av beundran för aposteln och man i hans ”anda” tagit sig an frågeställningar som uppkommit, såsom aposteln själv kunnat ha antagits tackla dem? Har församlingarna i sådana fall tagit emot dessa med full vetskap om dess pseudepigrafiska ansats eller har det varit frågan om att i apostelns namn driva sin egen eller sitt sammanhangs agenda, utan att omgivningen varit medveten om att de blivit utsatta för ett manipulativt bedrägeri? Frågorna som uppstår angående PB är dels: Är de äktpaulinska eller inte? Om de är äktpaulinska, är de då skrivna av Paulus eller genom en skrivares hand? Om de inte är äktpaulinska, rör det sig om att PB är pseudepigrapher eller rena förfalskningar i apostelns namn?

Spelar det någon roll ifall PB är äkta eller om de är pseudepigrapher med tanke på att de ändå ingår i de kanoniska texterna? Ben Witherington argumenterar för att så är fallet och refererar till David A. de Silvas resonemang att det har stor betydelse för hur vi rekonstruerar de första kristnas historia och dess utveckling vad beträffar teologi och etik. Som exempel tar han Judas och Jakobsbrevet; om de är skrivna av respektive författare runt 40-50 e.Kr. berör de förhållanden i de första församlingarna. Då behandlar de med största sannolikhet sakfrågor som uppstått i de församlingar som Paulus grundlagt och vi får en möjlighet att se in i skillnader hos de första kristnas synsätt angående tro och ledarskap. Om de å andra sidan är pseudepigrapher från 80-90 e.Kr. kan t.ex. Jakobsbrevet istället ses som ett judisk-kristet dokument i reaktion mot snarare än i dialog med Paulus arv. Äkthetsfrågan spelar således en stor roll både vad beträffar historia, teologi, ecklesiologi och etik.¹

Syfte

Själva syftet med denna uppsats är att försöka ge ytterligare bidrag i debatten angående vem som kan tänkas ha skrivit PB.

Frågeställning

Denna uppsats avser att behandla frågan: Är det troligt att Lukas varit skrivare åt Paulus vid författandet av PB?

¹ Ben Witherington, *A Socio-rhetorical Commentary on Titus, 1-2 Timothy and 1-3 John* (vol. 1 i *Letters and Homilies for Hellenized Christians*; Downers Grove: IVP Academic, 2006), 23-24.

1.2 Forskningsöversikt

Den största konkurrenten till skrivarhypotesen (SH) är pseudepigraphhypotesen (PH) vilken varit och fortfarande är den rådande bland dagens forskare. Dock har denna hypotes på senare år återigen tagits upp och ifrågasatts bl.a. vad beträffar dess metoders validitet och reliabilitet, samtidigt som ytterligare evidens som talar till SH:s favör har tillkommit. William D. Mounce skriver:

A significant number of commentaries in English in the last twenty years hold to Pauline authorship ("authenticity"), and scholarship in general is changing in its opinions. At the 1996 national meeting of the Society of Biblical Literature, symposiums were held in which Pauline authorship was entertained as a possibility, an event that arguably would not have occurred ten years previously.²

PB: s författarskap har diskuterats i över 200 år, vilket i grova drag har mynnat ut i två övergripande teorier, vilka Ellis refererar till som Baur-Holzmann (1835, 1880) respektive Lightfoot-Zahn (1862, 1909) traditionerna.³ Det är ur den senare traditionen som så småningom hypotesen om en sekreterare började ta form som svar på de språkliga skillnaderna som existerar mellan PB och övriga Paulus brev, och Otto Roller (1933) föreslog att PB skrivits med hjälp av en annan sekreterare än övriga, förslagsvis Lukas.⁴ Hypotesen att Lukas agerat skrivare åt Paulus formulerades från början av H.A. Schott.⁵ Riesner har också noterat att redan J. D. James (1906) och C. Spicq (1947) listade paralleller mellan Lukas och PB.⁶

Forskare såsom C.F.D. Moule (1965)⁷ och August Strobel (1969)⁸ har observerat språkliga kopplingar mellan Luk/Apg och PB och forskare såsom Stephen G. Wilson (1979) och William Mounce (2000) har arbetat vidare på deras upptäckter. Men här går meningarna isär något och medan forskare som Moule tror att Lukas agerade som skrivare åt Paulus under dennes livstid så tror forskare som Strobel att Lukas redigerade materialet från Paulus, efter dennes död.⁹ Wilson tenderar att följa Strobels linje på denna punkt¹⁰ medan Mounce likt Moule anser det troligare att PB författats under Paulus livstid.¹¹

Moule kom fram till att den mest troliga tesen var att Paulus använt sig av en sekreterare som fått större frihet att komponera PB.¹² Han utgår från Eusebios kyrkohistoria att Paulus åtog sig en sista missionsresa efter att ha blivit frisläppt från sin fångenskap i Rom, varefter han återigen fängslas och skriver 2 Tim. Moules förslag på sekreterare är Lukas som skrivit PB åt Paulus som delvis dikterade dem för honom.¹³

² William D. Mounce, *Pastoral Epistles* (Vol. 46 i *Word Biblical Commentary*; Waco, Texas: Word Books, 2000), xlviii.

³ Earle E. Ellis, *The Making of the New Testament Documents* (Leiden: Brill, 1999), 418-419.

⁴ Ellis, *The Making*, 420.

⁵ Rainer Riesner, "Once More: Luke/Acts and the Pastoral Epistles", i *History and exegesis: New Testament Essays in Honor of Dr. E. Earle Ellis for His 80th Birthday* (red. Sang-Won Son, New York: T & T Clark, 2006), 240.

⁶ Riesner, "Once More", 240. Fotnot 9.

⁷ C. F. D. Moule, *The Problem of the Pastoral Epistles: A Reappraisal* (John Rylands Library, 1965), 430-452.

⁸ August Strobel, *Schreiben des Lukas? Zum sprachlichen Problem der Pastoralbriefe* (NTS, 15, 1969), 191-210. (*non vidi*)

⁹ Anthony Tyrrell Hanson, *The Pastoral Epistles* (Grand Rapids: Eerdmans, 1982), 8.

¹⁰ Stephen G. Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles* (London: SPCK, 1979), 143.

¹¹ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxxvii.

¹² Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 434.

¹³ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 434.

Även om Moule var ytterst skeptisk till statistisk analys vid fastställande av författarskap,¹⁴ så erkänner han betydelsen av såväl P.N. Harrisons, Sir Robert Falconers och R. Morgenthalers statistiska analyser och kommentarer, speciellt när det kommer till slutsatserna om att PB kan associeras till hellenistisk litteratur, något han påpekar också kan gälla för Luk/Apg då Lukas texter är kända för att använda källor såväl som stil från andra, t.ex. LXX.¹⁵ Han anser också att i den mån statistisk analys går att använda så tycks den peka på Lukas som trolig medförfattare åt Paulus och skriver:

I have said that I do not put much faith in the statistics of vocabulary. This is not because I am adverse to the use of figures carefully compiled by humans or by computers being congenitally lazy, I am always eager for whatever help, human or mechanical, may be available. It is merely because I doubt whether linguistic statistics can take us very far towards solving a problem in which a whole series of different factors must be taken into account age, environment, situation, and so forth. One must ask how far the words in question are significant words; and even more important with what ideas they are associated. I am therefore far more inclined to take account of the character of words, and of themes, images and ideas than of the mere numerical totals. However, so far as indiscriminate word-counts do take us, it seems to me they take us, or at least allow us to go, in the direction of Luke.¹⁶

Moules egen forskning kom att bygga på att samla alla paralleller han kunnat hitta mellan PB och Lukas, vilket han också publicerade i en del av sin bok: *The Birth of the New Testament* bara för att upptäcka att "Robert Scott of Bombay" redan publicerat en liknande lista i sin bok: *The Pauline Epistles: a Critical Study* (T. and T. Clark, 1909). Moule jämförde sin egen och Scotts upptäckter och efter att tagit bort en del av Scotts och lagt till en del till sin egen forskning fick han fram en gedigen lista som han arbetade vidare på.¹⁷ Från denna lista delade Moule in kopplingarna mellan PB och Luk/Apg i tre kategorier; ord och dess användning,¹⁸ fraser¹⁹ och idéer,²⁰ även om han också kom att påpeka att en viss överlappning av varandra stundtals kunde ske mellan framför allt fraser och idéer.²¹

Wilson's avsikt var att ta hänsyn till de kopplingar mellan Luk/Apg som bland annat Strobel funnit. För att göra detta har han medvetet valt att argumentera för ett gemensamt författarskap.²² Syftet har sålunda varit att försvara tesen att samma författare som skrev Luk/Apg också författade PB.²³ Wilson's arbetsgång har utgått från att titta närmare på PB och behandla: språk/stil²⁴, teologiska kopplingar vad beträffar ämnen som eskatologi²⁵, frälsning²⁶, den kristna medborgaren²⁷, kristologin²⁸ och lagen & skriften²⁹. Han undersökte även de historiska parametrarna vad beträffar den paulinska kronologin³⁰ och sina slutsatser

¹⁴ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 438

¹⁵ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 439

¹⁶ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 438-439.

¹⁷ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 441.

¹⁸ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 441.

¹⁹ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 443.

²⁰ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 445.

²¹ Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 446.

²² Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, ix.

²³ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 1.

²⁴ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 5.

²⁵ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 12.

²⁶ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 20.

²⁷ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 36.

²⁸ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 69.

²⁹ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 90.

³⁰ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 125.

drar han från den samlade bild som evidensen ger:³¹ "... the argument for the common authorship of the Pastorals and the Luke-Acts is based on an extensive accumulation of evidence. And the evidence must be allowed its cumulative force, for while one strand alone may not take the strain of this hypotheses, the combination of several strands may."³² Slutsatserna Wilson drog av den evidens han funnit var att Lukas troligtvis varit författare till PB, men han ifrågasätter Moules slutsatser om att Lukas skulle ha skrivit PB under Paulus livstid och i samarbete med Paulus. En av anledningarna till detta är att han ansåg att Moules beroende av ett scenario med ett andra fängslande av Paulus är en av hypotesens svagheter.³³ Han tog visserligen inte en klar ställning till att det vore ett otänkbart scenario utan såg det som en möjlighet, dock inte sannolikt.³⁴ Wilson ansåg också att det finns två utelämnande i Apg som är svåra att förklara: Att Apg inte nämner något om Paulus frigivning och avsaknaden av referenser i Apg på Paulus brevskrivande.³⁵

Wilson gjorde på flera punkter intressanta iakttagelser vad beträffar kopplingar mellan Luk/Apg och PB men det är framför allt hans bearbetning av de språkliga kopplingar som bygger på Strobels tidigare forskning³⁶ som denna uppsats valt att studera närmare - med förhoppning om att ytterligare kunna utvinna information från dessa. Det finns också en del slutsatser som Wilson drar angående de data han haft tillgång till som jag ställer mig tveksam inför. Framför allt ställer jag mig frågande till hur troligt det är att Lukas skulle författat PB på egen hand efter Paulus död. Jag ställer mig också frågande till varför scenariot om en sista missionsresa till Spanien skulle vara mindre sannolikt än tesen om att Lukas skriver i Paulus namn helt på egen hand. Varför Apg inte nämner Paulus frigivning finner jag intressant, men också varför den inte heller nämner Paulus martyrskap. Något denna uppsats avser titta närmare på. Avsaknaden av referenser i Apg angående brevskrivande finner jag mindre besvärande än Wilson då det fastmer skulle kunna tala mot att Lukas skrev PB efter Paulus död, om Apg skulle dateras efter PB. Men att själva brevskrivandet utelämnats i Apg finner jag i sig inte särskilt märkligt då jag ifrågasätter varför författaren till Apg skulle ha ansett att detta var viktig information att ta med överhuvudtaget, om då inte för att kunna använda sig av detta för att främja egna brev i Paulus namn. Däremot kan man fråga sig vilket intresse någon historieskrivare skulle ha av att omnämna att Paulus skrev brev? Möjligen för att uppvisa skrivkunnighet eller retorisk färdighet. Men sådan uppvisas ändå i Apg både vad beträffar Paulus språkliga förmåga³⁷ och hans utbildning³⁸. Denna frågeställning kommer sålunda inte att behandlas något djupare i denna uppsats.

Earle E. Ellis (1999) som byggt sin forskning på klassisk formkritik har studerat förekomsten av traditionellt material i NT; från Paulus användande av GT till material kopplat till nybildad tradition i NT:s brev.³⁹ Han har funnit att stora delar av PB innehåller traditionellt material,⁴⁰ något som underminerar PH då Ellis menar att man inte kan fastställa författarskap enbart på grundval av språkliga skillnader.⁴¹ Detta stärker också SH då synen på författarskap inte kan inskränka sig till att gälla att en författare enbart behöver ha komponerat ett brev helt på egen

³¹ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 137.

³² Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 137.

³³ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 138.

³⁴ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 138.

³⁵ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 138.

³⁶ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 5-6.

³⁷ Apg 21:37.

³⁸ Apg 22:3.

³⁹ Ellis, *The Making*, xv.

⁴⁰ Ellis, *The Making*, 418.

⁴¹ Ellis, *The Making*, 421.

hand, utan också kan innefatta användandet av såväl traditionellt material som skrivare vid själva komponerandet, utan att brevet för den sakens skull förlorar sin autenticitet.⁴² Han kommer också fram till att man bör kunna räkna med en högre förekomst av *hapax legomena*⁴³ i sådant material.⁴⁴

Ben Witherington (2006) påvisar att ämnet i högsta grad fortfarande är aktuellt på samma gång som han sammanställer de argument som talar för att Lukas troligtvis varit skrivare åt Paulus vid författandet av PB.

Samtidigt har forskare som E. Randolph Richards (1991) gett oss en djupare inblick beträffande antikens sekreterare och dess arbetsfält, medan forskare som Loveday Alexander (1993) och Anette Weissenrieder (2003) funnit kopplingar som berör Luk/Apg och bruket av medicinsk formalia och terminologi. Detta är relativt ny kunskap som är intressant för denna uppsats att titta närmare på, i syfte att se vad detta kan bidra med angående frågan om PB författarskap.

1.3 Metod, upplägg och avgränsning

Metod

Uppsatsen börjar med en komparativ ansats vilket övergripande går ut på att väga två hypoteser mot varandra, i detta fall PH mot ett rent paulinskt författarskap, och se hur argumenten de båda presenterar står sig gentemot varandra, men också försöka verifiera eller falsifiera dessa. Under denna process utgår uppsatsen från Ockhams rakknivmodell och prövar om dessa hypoteser faller under kategorin; att så enkelt som möjligt, förklara så mycket som möjligt. Anledningen till detta är för att se hur stort utrymme det finns för en tredje hypotes som bättre skulle kunna förklara författarskapet till PB. Uppsatsen har valt att driva och argumentera för SH generellt men än mer specifikt med inriktningen att det skulle vara Lukas som agerat som sekreterare åt Paulus, och att de båda tillsammans varit del av PB:s utformning.

För detta ändamål använder sig uppsatsen av historisk metod och följer klassiskt tillvägagångssätt vad beträffar hypotes och verifiering men ställer, inspirerad av Nicholas Thomas Wright, upp två specifika kriterier vid behandlingen av själva hypotestestningen.⁴⁵ För det första måste en god hypotes, enligt Wright, ta hänsyn till och inkludera all data. All data måste därför inlemmas utan att pressas in eller sträckas ut mer än nödvändigt. För det andra måste en god hypotes ge en enkel, logisk och sammanhållen helhetsbild.⁴⁶ Dessa två kriterier står oftast i viss motsättning till varandra och Wright skriver: "It is easy to create simple hypotheses at the expense of some of the data; it is easy to suggest explanations for all the data at the cost of producing a highly complex and convoluted hypothesis."⁴⁷

Det blir sålunda en balansgång mellan evidens som ska inlemmas och hypotesens utförande, vilket Wright exemplifierar med en paleontologs slutsatser angående en mängd funna benbitar. Om paleontologen sorterar bort vissa bitar för att konstruera ett djur premieras andra kriteriet på bekostnad av det första. De benbitar som blir över kan ha tillhört ett annat djur

⁴² Ellis, *The Making*, 116-117.

⁴³ Ord som endast förekommer en gång i NT.

⁴⁴ Ellis, *The Making*, 407.

⁴⁵ Nicholas Thomas Wright, *The New Testament and the People of God* (Vol. 1 i *Christian Origins and the Question of God*; London: SPCK, 1992), 98-99.

⁴⁶ Wright, *Christian Origins*, 99-100.

⁴⁷ Wright, *Christian Origins*, 100.

som antingen åt upp eller åts upp av paleontologens konstruerade djur – en teori som dock kan ifrågasättas då den inte tagit hänsyn till all data i sin första konstruktion. Om å andra sidan en annan paleontolog använder alla bitarna men konstruerar ett djur som inte faller in under den gängse beskrivningen (t.ex. en hund med sju ben) åsidosätts det andra kriterier till förmån för det första. Här ställs sålunda två hypoteser emot varandra och det kan vara svårt att avgöra vilken som kan anses vara mest sannolik. I detta fall torde, enligt Wright, den förstnämnda hypotesen förefalla vara den som är mest trolig, trots att den ej inkluderar all data. Detta då det är rimligare att anta att benbitarna tillhört två djur än att ett djur muterat – åtminstone med de data vi har tillgång till idag.⁴⁸

Ibland måste man sålunda, av logiska skäl, bortse från viss data till förmån för helheten. Men ibland måste man göra tvärtom, dra slutsatser av de data man har tillgång till, även i fall då de kan anses ofullständiga. Här skulle jag vilja komplettera Wright genom ett ex. hämtat från sagornas värld. I sagan om askungen vill hennes styvsystrar så gärna få sina fötter att passa glasskon att de stympar sig själva. Likaså bör man vara försiktig då man avfärdar data till förmån för en hypotes. Är en sko dock för stor kan man fylla ut den med papper för att det temporärt skall kunna gå i den, dock på bekostnad av helheten. Här kan en hypotes vara god även om bevis inte finns i tillräckligt hög grad för att i sig själva fylla ut skon. Stödteorier kan i vissa fall ge ett hum om den verkliga storleken på foten, även om dessa av naturliga skäl må ses just för vad de är, och man bör vara försiktig med att dra alltför stora slutsatser av resultatet.

Denna uppsats ämnar till sin helhet bygga på historisk metod ifråga om hypotes och verifiering. I ansamlandet av data berör uppsatsen olika ämnen såväl som discipliner. För att göra detta använder sig uppsatsen av ett antal mindre hjälpmetoder. En sådan är Richards kriterier för att utforska om en sekreterare använts för ett särskilt brev. I avsnitten där uppsatsen närmare granskar de kopplingar som kan finnas mellan Luk/Apg och PB används komparativ metod i sökandet, för att se om det går att finna ett kausalt samband mellan texterna, och i den mån det är möjligt försöka utröna vad i sådana fall detta samband kan bestå igenom att utföra ”counterchecks” gentemot materialet. I de fall där det finns språkliga, historiska och teologiska kopplingar mellan Luk/Apg och PB, beror då dessa på att: A. Författaren till PB haft tillgång till Luk/Apg eller vice versa. B. Samma författare skrivit både Luk/Apg och PB.

Uppsatsen behandlar problem vad beträffar insamlande, analyserande och tolkning av data vid statistiska mätningar. Samtidigt belyser uppsatsen möjligheten att via statistiska mätningar se indikationer på såväl tendenser hos författare som kopplingar med andra texter. Uppsatsen ställer sig dock tveksam till att förlita sig på statistik vid fastställande av författarskap i allmänhet och vid kortare textmaterial såsom PB i synnerhet.

Slutligen vägs alla faktorer in som kan tänkas styrka och/eller bestrida de olika argumenten i ett försök att finna en hypotes som ger troligast förklaring med tanke på de data som samlats in angående PB och dess författarskap.

Upplägg

För ändamålet att pröva SH kommer de argument och frågeställningar som talar för PH med utgångspunkt i Hansons redogörelse att sammanfattas. Detta för att sedan bemöta PH i anslutning till Witherington och Mounce och sammanfatta de argument och frågeställningar

⁴⁸ Wright, *Christian Origins*, 104-105.

som ifrågasätter denna - samt talar för hypotesen att Lukas varit skrivare åt Paulus vid författandet av PB. Här ställer uppsatsen frågan om SH är nödvändig med tanke på evidensen och vad de talar för.

Uppsatsen undersöker sedan evidens som uppkommit och ställer sig två frågor angående SH: är den trolig som sådan och än mer specifikt; är det troligt att Lukas varit skrivare åt Paulus vid författandet av PB? För detta ändamål har det varit betydelsefullt att se på skrivarens roll under antiken såväl som eventuell användning av skrivare i andra brev som tillräknats Paulus. Detta används sedan som underlag vid granskning av PB för att se om det går att dra några slutsatser huruvida en skrivare kan ha använts vid komponerandet av dessa brev.

Slutligen ämnar uppsatsen granska huruvida det kan anses vara troligt att Lukas agerat som skrivare vid komponerandet av PB. Här studerar uppsatsen de eventuella kopplingar som kan finnas mellan Luk/Apg och PB, både i form av språkliga och innehållsliga skäl.

Avgränsning

Orden sekreterare och skrivare kan uppfattas synonymt i denna uppsats varför en tidig definition är viktig för att undvika förvirring. En sekreterares främsta uppgift under antiken var att agera som skrivare⁴⁹ men hade förutom detta även andra uppdrag såsom att kopiera, leverera och/eller läsa upp brev.⁵⁰

För att kunna driva tesen krävs ett arbetsnamn på författaren till Luk/Apg och här använder sig uppsatsen av namnet Lukas, fullt medveten om att det inte är säkerställt vem författaren är och att det finns olika teorier angående detta. Uppsatsen utgår också från att det är samma författare till både Luk och Apg men är medveten om att det även på detta område finns olika teorier. Uppsatsen är öppen för möjligheten att den Lukas som omnämns i Kol 4:14 kan vara den författare som skrivit Luk/Apg men tar inte ställning angående detta eller avser utreda denna fråga mer ingående.

Uppsatsen kommer inte behandla andra teorier angående PB:s författarskap, såsom t.ex. fragmentshypotesen. Tesen att Paulus helt på egen hand skulle ha skrivit PB berörs men behandlas inte lika mycket som PH av två anledningar. Den första är att PH i sig innehåller många av de faktorer som gjort att man ifrågasatt ett rent paulinskt författarskap. Av den anledningen har uppsatsen valt att endast kort presentera denna tes samt övergripande redovisa argumenten mot denna. Den andra anledningen är att PH idag är den teori som konkurrerar mest med hypotesen om att Lukas tillsammans med Paulus varit medförfattare till PB. Av den anledningen har jag valt att granska PH på ett djupare plan och presentera argument mot denna teori mer ingående.

Vad beträffar sekreterarens roll under antiken lutar sig uppsatsen på den forskning som bedrivits av E. Randolph Richards⁵¹ men är väl medveten om att det kan finnas annan forskning som stödjer andra teorier angående detta ämne.

⁴⁹ Komponera brev via diktamen eller andra anvisningar.

⁵⁰ E. Randolph Richards, *The Secretary in the Letters of Paul* (Tübingen: Mohr, 1991), 2-3.

⁵¹ Även om jag också har noterat delar av Chris Keiths forskning vilket presenteras i hans publikation, *In My Own Hand: Grapho-Literacy and the Apostle Paul* (Vol. 89 i *Biblica*, 2008), 39-58. Jag har inte gått djupare in på Keiths forskning utan endast noterat att det han skrivit inte står i motsättning till Richards slutsatser utan istället bygger vidare på dessa.

Vad beträffar datering av PB stödjer sig uppsatsen på den dialog som idag förs bland forskare och evidens som i allmänhet har accepterats av forskare, även om tolkningen av materialet må skilja sig åt forskare emellan. Därför berör uppsatsen inte frågan angående papyrusfragment mer ingående, även om jag är medveten om att röster höjts att dödahavsrollarna skulle kunna innehålla fragment från NT i allmänhet och PB i synnerhet.⁵²

Uppsatsen berör olika vetenskapliga discipliner såsom statistisk, psykologi och sociologi, framför allt i avsnittet som ifrågasätter PH. Av utrymmesskäl och tidsbegränsning går dock uppsatsen inte djupare in i dessa ämnen. Uppsatsen slår fast att en författare påverkas av situation och omständigheter kring denna men inte på vilket sätt och i vilken omfattning. Uppsatsen belyser inte heller på ett djupare plan etiska argument vad beträffar imitationer eller ”heliga bedrägerier” i den tidiga kyrkan. Inte heller söker den utröna vilka sociologiska processer som legat till grund för de ramverk som vuxit fram i den tidiga kyrkan eller hur de kan ha sett ut.

Uppsatsen avser inte att behandla alla teologers kända och mindre kända hypoteser och/eller argument angående PB:s författarskap utan i stora drag bemöta och behandla de mest spridda och väletablerade argumenten.

2. ÄR SKRIVARHYPOTESIEN NÖDVÄNDIG?

Denna fråga kan man ställa sig då PH redan svarat på många av de frågeställningar som uppkommit i och med de språkliga skillnader som existerar mellan de brev av Paulus som står oomstridda, de historiska detaljer i PB som inte korrelerar med Apg och det teologiska innehållet som stundtals verkar strida mot den teologi som återfinns i de äktpaulinska breven. Säger inte principen från Ockhams rakkniv oss att man inte bör anta fler händelser eller saker än som behövs för att förklara de observationer man gör? Jo, detta är också något som jag hävdar, men i detta fall menar jag att det är nödvändigt att ta en teoretisk längre väg som lämnar färre frågor obesvarade än en kortare som efterlämnar fler. PH lämnar inte bara frågan öppen om vem som skrev PB och varför, utan också när och i vilken kontext PB skrevs. Teorier om detta existerar inom PH men ger inte längre tillräckliga svar då nya evidens uppkommit som berör såväl datering som statistisk metod och användandet av sekreterare. Här gäller sålunda att gå tillbaka till varför PB ifrågasatts från första början och på nytt ta upp Ockhams rakkniv för att söka finna den mest troliga och minst krångliga förklaringen på vem som komponerat PB.

2.1 Kritik mot ett rent paulinskt författarskap

2.1.1 Kort presentation av hypotesen

De forskare som är anhängare till denna teori anser att Paulus har skrivit varje ord i PB eller i varje fall varit lika mycket författare till dem som till övriga oomtvistade brev av honom.⁵³

⁵² T.ex. forskare som José O'Callaghan Martínez och Carsten Peter Thiede. Martínez ansåg att 7Q4,1 & 2 innehöll delar av 1 Tim 3:16-4:3 vilket skulle medföra en helt annan syn på dateringsfrågan angående PB. Jag är själv skeptisk till denna teori trots att det ytterligare hade styrkt tesen om Lukas som skrivare åt Paulus, men är varken tillräckligt påläst eller kunnig inom området för att vidare kunna uttala mig. Av tidsbrist och utrymmesskäl har jag fått lämna detta därhän.

⁵³ Hanson nämner att bland de mest framstående forskarna som är anhängare till denna teori återfinns namn såsom; D. Guthrie, J.N.D. Kelly, B. Reicke och C. Spicq.

Avvikelser och skillnader från övriga brev förklarar de utifrån två argument. Det första argumentet bygger på att olika situationer också medför olika sätt att skriva och därför skiljer sig vokabulären i PB då inga av Paulus övriga brev faller in i den speciella kategori som PB utgör, då de dels är adresserade till individer men också menade för att kunna användas i församlingar (varför Filem inte heller faller inom ramen för samma kategori som PB). PB uppvisar därför den stil, teknik och vokabulär som Paulus använde sig av när han skrev till medarbetare som var ansvariga för församlingar.

Det andra argumentet bygger enligt Hanson mestadels på teorin att om PB är äktpaulinskt så är det också de sista av Paulus brev. Paulus är vid denna tid en gammal man, nedbruten av sitt arbete såväl som motgångar och hans sista brev, 2 Tim, var skrivet under de stränga förhållanden som rådde i romerska fångelser. Paulus hade vid denna tid gett upp tanken på en snar parusi och tappat mycket av sin forna glöd. Han hade också kommit till insikt om värdet av hednisk filosofi. Nästan alla som försvarar autenticiteten vad gäller PB försvarar också detsamma vad beträffar Efesierbrevet och kan därför stödja sig på att också detta brev saknar förekomsten av förväntan på en snar parusi.⁵⁴

2.1.2 Argument mot ett rent paulinskt författarskap

Hanson frågar sig varför författarskapet till PB har blivit ifrågasatt då de gör anspråk på att vara skrivna av Paulus, är adresserade till två kända historiska medarbetare till honom och innehåller information om såväl personer som händelser vilka vi känner igen från Apg och övriga äktpaulinska brev. Hans svar är att de skiljer sig mycket från de övriga, både äktpaulinska och deutropaulinska, på flera områden. Dessa skillnader delar Hanson upp i fyra kategorier: Vokabulär, teologiska tankegångar, situation samt den historiska information som PB tillhandahåller.⁵⁵

Vokabulär

Författaren till PB använder sig av flertalet nyckelord och fraser som inte går att återfinna alls eller är väldigt ovanliga i övriga av Paulus brev, likaså finns det enligt Hanson flera nyckelbegrepp i den paulinska teologin som antingen helt saknas eller som uppenbart har missförstått. Hanson citerar C. K. Barret som pekar ut ett stort antal ord, vilka har stor betydelse för Paulus, som inte förekommer i PB. Han tar också upp PB:s användning av lagen, ett ämne som Paulus lägger stor vikt vid, och menar på att det förekommer väldigt lite användning av begreppet för att vara Paulus. Den gång det dyker upp i 1 Tim 1:8 så är det i en form som vittnar om en total missuppfattning vad beträffar Paulus doktriner. Det råder också en markant skillnad i stil då författaren till PB skriver på en god koinegrekiska men på en alldaglig prosa utan vare sig den gnista eller det djup som kännetecknar Paulus övriga texter.⁵⁶

Vad stil och vokabulär beträffar visar P.N. Harrisons studie enligt Davies att 306 ord i PB skiljer sig från de övriga av Paulus 10 brev, varav 175 inte går att finna någon annanstans i NT. Det är också omtvistat huruvida den stil och vokabulär som används i PB går att härleda till århundradet efter Paulus död eller om dessa använts av samtida hellenistisk litteratur såsom Filons verk. Somt har man även hittat förekommer i Septuaginta.⁵⁷

⁵⁴ Hanson, *The Pastoral*, 6-7.

⁵⁵ Hanson, *The Pastoral*, 2.

⁵⁶ Hanson, *The Pastoral*, 3.

⁵⁷ Margaret Davies, *The Pastoral Epistles* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), 108.

Teologiska tankegångar

Hanson menar på att PB inte visar en klar indikation på den lära om Kristus preexistens som återfinns i övriga äktpaulinska brev, istället omtalas inkarnationen i termer av uppenbarelse. Han tar också upp sättet på vilket författaren till PB tar sig an sina meningsmotståndare och menar på att detta inte sker på ett paulinskt vis med välgenomtänkta argument såväl som missfirmande exempel utan saknar den teologiska genomtänktheten som annars kännetecknar Paulus slagfärdighet. Författaren till PB lånar också stoff från samtida filosofer på ett sätt som är främmande för Paulus och 1 Tim 6:6–10 och 2 Tim 3:13 är exempel på detta, där såväl populära hedniska filosofiska deviser som språkdräkt från meningsmotståndarna används i argumenteringen. I Tit 1:12 citerar också Paulus en legendarisk kretensisk poet i syfte att smutskasta sina motståndare.⁵⁸

Situation

Även om PB är adresserade till två av Paulus medarbetare så tycks det inte enligt Hanson som att detta stämmer in på den historiska situation som breven berör. Om 1:a och 2:a Timoteusbreven skall kunna rymmas i Paulus livstid måste de vara skrivna i ett senare skede av Paulus liv. 2 Tim är att likna vid ett testamente där Paulus ger uttryck för sin sista vilja, men i 1 Tim 4:12 omtalas Timoteus som en ung och oerfaren medarbetare som behöver bli påmind om hur man beter sig i församlingen (1 Tim 3:15), varnas för ungdomliga impulser/onda begär och uppmanas vara måttlig/nykter. Detta verkar inte vara något som den riktiga Paulus skulle ha skrivit till gamla och välbetrodda medarbetare. Det sätt PB omtalar de berörda församlingarna tycks också tyda på en klar etablering av präster, äldste och diakoner och det verkar också finnas tecken på ett framväxande monarkiskt episkopat (1 Tim 3:1-13; Tit 1:5-9). Något sådant fanns inte på Paulus tid och inte heller någon form av institutionaliserat prästerskap vilket tyder på att PB är postpaulinsk. En annan företeelse som tyder på att PB skulle vara postpaulinsk är förekomsten av änkor (1 Tim 5:3) vilket inte förekommer i några andra av Paulus brev. Författaren till PB har också en annan inställning till doktriner än vad Paulus hade och förutom att Paulus hade uppfattningen att Kristi återkomst skulle ske i hans livstid och därför inte var i behov av att överlämna några instruktioner angående doktriner så behandlas doktrinerna på ett sätt som mer hör till senare generationer. Det verkar också som att den falska läran som PB bestrider tillhör en postpaulinsk tid, även om Hanson är försiktig med att dra detta alltför långt då det också finns en snarlikhet med de som fördöms i Kolosserbrevet. Han ställer sig dock också tveksam till om det var Paulus som skrev även detta brev.⁵⁹

Hanson lyfter fram två ytterligare aspekter. Den första är den underliggande medvetenheten om kulten kring den romerska kejsaren. Författaren använder sig av ett språk som verkar vara riktad i polemik mot denna vad beträffar termer som berör Gud och Kristus i ett ställningstagande att det är Kristus och inte Ceasar som är den ende sanne guden, något som inte framkommer i övriga erkända brev av Paulus. Den andra är tankegångarna kring Kristi ankomst. Även om PB berör parusin så är det inte på ett sätt som tyder på att Kristi ankomst skulle vara nära i antågande. Istället verkar det vara för att förbereda församlingen på att Kristi ankomst kan dröja ytterligare. De förväntas bereda sig på detta genom att utse efterträdare som kan föra vidare läran och genom att be för överheten så att de skall kunna föra ett lugnt och stilla liv (1 Tim 2:2, Tit 3:1). Även här reserverar sig dock Hanson något genom att lyfta fram att också Efesierbrevet saknar en nära förestående parusi, men likt frågan med Kolosserbrevet ställer han sig tvivlande till om Paulus är författaren.⁶⁰

⁵⁸ Hanson, *The Pastoral*, 3-4.

⁵⁹ Hanson, *The Pastoral*, 4.

⁶⁰ Hanson, *The Pastoral*, 5.

Historisk information tillhandahållna av pastoralbrevet

Hanson menar på att det är näst intill omöjligt att inrymma de historiska detaljer som PB ger oss i den tidsrymd av Paulus liv som vi får genom hans övriga brev och Apg. Detta är i och för sig inte märkligt, menar han, då vi endast får fragment av Paulus livshistoria tilldelat oss via dessa och Apg slutar abrupt med att Paulus fängslas i Rom⁶¹. Detta gör det möjligt för de som vill försvara PB:s historicitet och autenticitet att förlägga händelserna efter Paulus fångenskap i Rom och de flesta forskare som anammat denna ståndpunkt tror också att Paulus blev frisläppt från sin fångenskap i Rom för att resa ut på ytterligare en mission, i vilken de flesta av dessa historiska detaljer som kommer fram i PB äger rum. Men Hanson påpekar att de flesta forskare idag inte tror att en sådan frigivning av Paulus ägde rum, även om det inte för den sakens skull vare sig är omöjligt eller osannolikt.⁶²

2.2 Kritik mot pseudepigraphhypotesen

2.2.1 Kort presentation av hypotesen

PH utgår från att inget av textmaterialet i PB härrör från Paulus utan att breven helt och hållet är skrivna av någon annan i Paulus namn för att göra anspråk på dennes auktoritet gällande sitt eget textmaterial. Denna hypotes lämnar också många frågor öppna vad beträffar författarskap och datering, allt ifrån att texten är författad av någon som stod Paulus nära och skrevs strax efter dennes död till att vara samtida med Markion runt 140 e.Kr.⁶³

Teorin att PB skulle vara pseudepigrapher kom relativt sent i kristendomens historia och det var först 1792 som en brittisk forskare vid namn Edward Evanson föreslog att det kunde finnas pseudepigrapher i NT.⁶⁴ Detta följdes upp av Friedrich Schleiermacher (1807) som i sin tur åtföljdes av F. C. Baur (1835), H. J. Holtzmann (1880) och sedermera av Martin Dibelius (1931). Dessa ansåg att PB helt och hållet var fiktiva.⁶⁵ P. N. Harrison (1921), Credner (1836) och B. S. Easton (1948) antog en något mindre radikal hållning och ansåg att PB kunde innehålla genuina fragment från Paulus som sammanställdes av en beundrare i början av det andra århundradet, tillika med eget material.⁶⁶ Det var dock P.N. Harrison som genom sitt verk kom att bli en av de stora hörnstenarna i PH:s argument mot ett äktpauliskt författarskap. Hans gedigna statistiska ansamlande och överskådliga diagram påvisade stora språkliga skillnader mellan PB och Paulus oomstridda brev såväl som likheter mellan PB och senare kristna texter. Harrison avfärdade även SH vilket börjat intressera forskare som sökt svar på skillnaderna mellan PB och Paulus övriga brev, och speciellt hypotesen att Lukas kunnat vara denna skrivare.

Harrison skrev bland annat:

But as a real solution of our problem this hypothesis can hardly be said to pass the necessary tests. The phenomena before us are not by any means of such a nature that they can be accounted for by imagining a superimposition of the Lucan style and vocabulary upon the Pauline. The Hapax Legomena are of course as foreign to Luke as to Paul.⁶⁷

⁶¹ Där han sedan bodde i två år i en bostad som han själv hyrt och frimodigt och obehindrat tilläts undervisa om Kristus.

⁶² Hanson, *The Pastoral*, 6.

⁶³ Hanson, *The Pastoral*, 11.

⁶⁴ Witherington, *Letters*, 29.

⁶⁵ Donald Guthrie, *The Pastoral Epistles and the Mind of Paul* (London: Tyndale Press, 1956), 3.

⁶⁶ Guthrie, *The Pastoral Epistles and the Mind*, 4.

⁶⁷ P. N. Harrison, *The Problem of the Pastoral Epistles*. (London: Oxford Univ. Press, 1921), 53.

...is not easy to see how the co-operation of two such minds as Paul's and Luke's should have led to the introduction of so many terms utterly foreign to them both, and the omission of two such large and important series of words which they had both found indispensable. Nor can the stylistic divergencies of the Pastorals from the Pauline manner be fairly said to point towards the peculiar grace, literary charm, and finish so conspicuous in the Lucan writings.⁶⁸

It seems nearer the mark, therefore, to hold that, while the affinity between our author and the writer of the Third Gospel and of Acts is clear and indisputable, their identity would be quite incredible on linguistic grounds alone and cannot be accepted as a possible explanation of the facts with which we are now concerned.⁶⁹

De lingvistiska skälen som Harrison fastställt har vägt tungt och forskare som David G. Meade (1986) anser att den metod och den statistisk man fått fram angående PB är relevant och att den dessutom blivit än mer förbättrad.⁷⁰ Meade ställer sig även tveksam till om en sekreterare använts i PB även om han håller med att några av Paulus brev skrevs med hjälp av sekreterare. Han tvivlar också på tesen att olika sekreterare använts för olika brev.⁷¹

Teorier om PB som pseudepigrafer har ofta handlat om att det var ett vanligt och accepterat sätt att skriva under den nytestamentliga tiden, samt att det var ett sätt att föra vidare en tradition på. Kurt Aland argumenterar för att dess användande var ett sätt för en person att göra anspråk på att ha samma inspiration och tankegångar som Paulus.⁷² Det fanns till och med skolor i retorik inom den grek-romerska världen som använde pseudepigrafer som pedagogiskt verktyg⁷³. P.N. Harrison hävdar att en sådan författare inte på något sätt trott sig misskreditera aposteln och inte hade intentioner av att bedra någon medvetet. Med andra ord skulle detta varit ett vanligt sätt att föra en tradition vidare och folk var medvetna om det och tog inte illa upp av det, utan såg det som att någon gjorde anspråk på att ha samma källa som Paulus.⁷⁴

2.2.2 Argument mot pseudepigraferhypotesen

Harrisons statistiska analyser har allt mer ifrågasatts och redan 1956 skrev Guthrie: ”the statistical method is insufficient for disputing the authenticity. This modern trend should certainly put us on our guard against allowing too much weight to Dr. Harrison’s contentions, but since his conclusions have gained wide acceptance it is necessary to examine them with some care.”⁷⁵

Det finns också enligt Witherington flera problem inbyggda i PH eftersom breven inte är skrivna av någon uråldrig person. De finns omnämnda tidigare och kan inte vara skrivna så sent i historien. De följer inte heller samma mönster som andra pseudonyma apokalyptiska skrifter. Bland annat är de inte generella till sin natur utan situationsspecifika och de bär utseende av att vara ad hoc brev snarare än traktat. Det är vidare en sak att skriva en bok såsom till exempel 1 Henok och använda Henoks namn – en helt annan att skriva ett

⁶⁸ Harrison, *The Problem*, 53.

⁶⁹ Harrison, *The Problem*, 53.

⁷⁰ David G. Meade, *Pseudonymity and Canon: An Investigation into the Relationship of Authorship and Authority in Jewish and earliest Christian Tradition*. (Tübingen: Mohr, 1986), 119.

⁷¹ Meade, *Pseudonymity and Canon*, 119-120.

⁷² Witherington, *Letters*, 62.

⁷³ Att skriva i karaktär, så kallad ”prosopopeia”, dvs. att man antog en roll av den person man ville efterlikna och skrev såsom den personen kunde tänkas ha uttalat sig om ett ämne eller situation.

⁷⁴ Witherington, *Letters*, 62.

⁷⁵ Guthrie, *The Pastoral Epistles and the Mind*, 6.

personligt brev fullt av personliga och historiska referenser och göra anspråk på att det var skrivet av någon som levde så nyligen i förfluten tid som man kan anta i PB:s fall.⁷⁶

Enligt Carson et al. var pseudepigrafer extremt ovanliga bland judarna och inte heller speciellt vanliga hos de kristna, även om det förekom. Dock ser vi Paulus attityd mot dem i 2 Tess 2:2 där han förmanar församlingen att inte acceptera några profetior, brev etc. som påstås komma från apostlarna utan att ha verifierat dess avsändare, vilket också påvisar en medvetenhet såväl som en motvilja från Paulus sida – och en kunskap och troligen senare misstänksamhet från församlingens sida. Paulus omtalar även ett speciellt kännetecken i sina brev så att församlingen ska veta att han verkligen är författaren (2 Tess 3:17). Att kristenheten skulle accepterat sådant tillvägagångssätt som pseudepigrafer för att bedriva teologiska reflektioner eller fastställa dogmer på grundval av tvivelaktiga brev efter att ha läst 2 Tess vore föga troligt.⁷⁷

Inte heller finner vi många exempel på pseudepigrafiska brev inom kristenheten och de få som hittats har inte varit i närheten av tiden för de nytestamentliga brevens vardande utan tillkommit mellan 300 och 1200-talet e.Kr. Det finns således inga bevis för att pseudepigrafer skulle ha varit vanliga inom kristenheten under denna tid, än mindre att de skulle ha varit allmänt accepterade.⁷⁸

Att föra in omtvistat textmaterial i kanon är en ytterligare aspekt. 2 Pet var t.ex. omtvistad under kanoniseringsprocessen just på grund av författarfrågan. Om Petrus var författaren skulle 2 Pet ingå. Var han å andra sidan inte författaren skulle den inte ingå i kanon. Det finns inga tecken på att man under denna process skulle ta med ett brev som man visste, eller misstänkte, var pseudepigraf. Förekomst av pseudepigrafer och acceptering av dem är två skilda ting, Kanonisering är ytterligare en aspekt. Att medvetet kanonisera en pseudepigraf finns det inga som helst bevis för – tvärtom var det just sådant som man ville undvika i och med kanoniseringen.⁷⁹

Pseudepigrafer existerade förvisso under denna tid, enligt Witherington, men han menar att de skulle bli ifrågasatta av församlingen eftersom de både har en klar avsändare och mottagare. Många pseudepigrafer blev ratade både innan och under kanoniseringsprocessen och användes därför bara av ett fåtal församlingar och inte i stor utsträckning såsom i fallet med de kanoniserade.⁸⁰

Att det skulle vara frågan om att man antog en roll av den person man ville efterlikna och skrev såsom den personen kunde tänkas ha uttalat sig om ett ämne eller situation (så kallad prosopopeia), finner Witherington mindre rimligt utan anser i sådana fall att det är större sannolikhet att det rör sig om ett bedrägeri. Han menar bland annat att med tanke på textens art i 2 Tim kan det inte bli fråga om annat än att försöka vilseleda och inte enbart skriva i Paulus namn för att fortsätta hans verk. Mot teorin om skolor som lärde ut retorik i form av brukandet av pseudepigrafer menar Witherington att sådant endast användes till talövningar och inte i form av brev, dokument och liknande.⁸¹

⁷⁶ Witherington, *Letters*, 63.

⁷⁷ Donald Arthur Carson et al, *An Introduction to the New Testament* (Leicester: Apollos,1992), 376.

⁷⁸ Carson et al, *An Introduction*, 368-370.

⁷⁹ Carson et al, *An Introduction*, 371.

⁸⁰ Witherington, *Letters*, 27-28.

⁸¹ Witherington, *Letters*, 29-30.

Synen på pseudepigrafer hos senare kristna visar också på en tendens som mycket väl kan ha gällt tidigare kristna. Som exempel nämns en biskop som erkände att han skrivit det så kallade ”3:e Korintherbrevet” av beundran för Paulus. Tertullianus berättar att denne biskop blev av med sin titel och position då detta uppdagades. Förfalskningar och pseudepigrafer i form av brev förekom i den tidiga kyrkan men man var medvetna om dessa, samt uppmärksamma på och skeptiska mot brev som kunde misstänkas vara det. Man tog hårt på sådant och såg med oblida ögon på sådana som författat dylikt. I 2 Thess ser vi som tidigare nämnts ex. på att sådant kan ha förekommit redan på Paulus tid och uppmärksammats av honom själv, samt att han ville göra församlingen uppmärksam på detta. Andra exempel är Gal 6:11, 2 Thess 3:17 och 1 Kor 16:21.⁸²

Den kristna traditionen gör också gällande beträffande auktoritet och karisma att den som talade eller skrev under Andens inspiration inte behövde någon annan auktorisation i sig än den som Anden gav.⁸³ Man behövde således inte få den genom att göra anspråk på att tala eller skriva i någon annans namn, något också breven omvittnar på flera ställen⁸⁴. Ett annat problem med teorin om pseudepigrafi är karaktären hos författaren. Denne måste vara väl insatt i Paulus liv och lära och hade han haft intention att skriva till Paulus ära blir handlingen i sig en motsättning mot det som Paulus lär ut.⁸⁵

Brevformen är också svårare att förfalska än andra textverk då brev till sin natur har en begränsad läsekrets i tid, situation och plats. Läsekretsen i sig skulle bli misstänksamma om det dök upp ett brev som inte motsvarade ovan kriterier. Skulle breven dyka upp efter författarens död utan att man haft tidigare kännedom om dem hade de med sannolikhet setts på med extra skepsis. Hade de dykt upp till adressater utanför den, genom brevets uttalade mottagares krets, likaså. Innehållet och den situation breven adresserar har också stor betydelse. Breven har inte uppkommit i ett kontextuellt vakuum utan inom en gemenskap där man var väl medvetna om att förfalskningar existerade.⁸⁶ Ju närmre i tid en text författats, i samtid med dess påstådda författare, ju mindre är också sannolikheten att det skulle röra sig om en pseudepigraf.⁸⁷

Mounce tar upp en fråga som är intressant då han frågar sig; varför tre brev?

Om PB skrevs för att göra Paulus budskap tillämpbar för senare generationer varför riskera den ökande sannolikheten att bli upptäckt genom att skriva tre brev? Detta speciellt då såväl Tit som 2 Tim tillför väldigt lite till det teologiska innehållet i 1 Tim.⁸⁸

⁸² Witherington, *Letters*, 31-34.

⁸³ Witherington, *Letters*, 64.

⁸⁴ T.ex. Gal 1:1.

⁸⁵ Witherington, *Letters*, 64.

⁸⁶ Witherington, *Letters*, 37.

⁸⁷ Witherington, *Letters*, 32.

⁸⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxiii.

2.2.3 Kritik mot mätmetoden vad beträffar språk och stil

P.N. Harrisons studie är från 1921 och den nya förbättrade metod Meade lyfter fram är från 1959 respektive 1963.⁸⁹ Frågan är hur förbättrad och relevant metoden är. Det finns en del problem som måste belysas med tanke på de mätmetoder som använts då man tidigare analyserat PB:

Gruppering

Det uppstår problem om/när forskare väljer att isolera ett eller några brev från varandra som måste tas i beaktande vid analysen. Carson et al. tar upp Thessalonikerbrevet som exempel. Isoleras dessa från övriga Paulus brev kan också innehållet i dessa komma att se annorlunda ut. Och om Tit placeras in tillsammans med de övriga resebrevet eller 2 Tim med de övriga fångenskapsbrevet kommer en del av dess egenheter att minska.⁹⁰

Utgångspunkt för tolkning

Attityd angående författarfrågan spelar också stor roll för tolkning av analysresultatet. De som på förhand tror att PB är pseudepigrapher kommer att se skillnaderna mellan PB och de övriga breven medan de som tror att Paulus har författat PB kommer att se likheterna.⁹¹

Kontrollgrupp

Det uppstår problem om man väljer att analysera den grekiska språkstilen som underlag för att bestämma författarskap till en text genom jämförelse med andra texter som författaren omnämnts ha skrivit. För att kunna göra detta krävs att man har texter som kan utgöra en kontrollgrupp. Dessa måste både vara äktpaulinska och kunna räknas som signifikativa för Paulus som författare. Vilka texter skall utgöra kontrollgruppen vad beträffar vokabulär, grammatik och syntax? Och skulle en sådan kontrollgrupp ändå vara till hjälp då stilart vare sig kan beräknas vara statisk eller fixerad under tid och oavsett situation utan varierar.⁹²

Ämnets påverkan

Ett stort problem vid val av mätmetod är att vokabulär i en text är mer kopplat till ämnet som avhandlas än personlig stilart. Vokabulär som anses vara karakteristiska för Paulus är lika förekommande i PB som i övriga brev. Ofta har det ägnats för lite uppmärksamhet på att de ord som inte anses vara paulinska tenderar att återfinnas på sådana platser som tar upp ämnen som inte diskuteras i de brev som anses vara äktpaulinska.⁹³

Skrivarsituationen

Ett annat problem kring mätningen är skrivarsituation och personlig stilart. Frågan är i vilken omfattning man verkligen kan mäta en persons stilart samt hur stor påverkan omständigheterna i själva skrivsituationen utgör, både vad beträffar skrivandet och teologi. Ålder, plats, mottagare och innehåll påverkar, frågan är bara hur mycket.⁹⁴ Exempelvis tillbringade Paulus fyra år i romerskt fängelse vilket borde ha påverkat honom. Det är också möjligt att han lärde sig latin under sin första fängelsevistelse i Rom för att kunna utöka sitt verksamhetsområde västerut. Man har kunnat identifiera 160 ord och fraser från PB med klar härledning från latin genom jämförelse med Ciceros verk.⁹⁵

⁸⁹ Meade, *Pseudonymity and canon*, 119. Fotnot 44.

⁹⁰ Carson et al, *An Introduction*, 359.

⁹¹ Carson et al, *An Introduction*, 360.

⁹² Witherington, *Letters*, 55.

⁹³ Witherington, *Letters*, 55-56.

⁹⁴ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxiii.

⁹⁵ Mounce, *Pastoral Epistles*, c.

Relation mellan avsändare och mottagare

Social status såväl som relationen mellan avsändare och mottagare kommer också oundvikligt att påverka både vad som skrivs och hur det skrivs. Man kan förvänta sig att ett brev som skrivits till en väl förtrogen medarbetare skiljer sig markant i jämförelse med brev skrivna till församlingar. Det vore snarare en indikation på en förfälskning om det inte förelåg någon skillnad.⁹⁶

Författarens ålder, erfarenhet och utveckling

Paulus var äldre då han skrev PB och enligt 2 Tim dessutom medveten att han snart skall dö. Han är även medveten om att de andra apostlarna och ögonvittnena håller på att dö ut, vilket kan påverka innehållet.⁹⁷

Det vore ett märkligt förfarande av en imitator att lägga till så mycket nya begrepp och infallsvinklar som inte är kända i de övriga breven som tillskrivits Paulus. Detta då man skulle kunna räkna med att dessa rimligtvis borde ha ifrågasatts och granskats mer än om man mestadels presenterade sådant material som var känt sedan tidigare. Däremot är det inte märkligt om en person vid en viss ålder omformulerar sig eller finner begrepp som bättre passar in på det ämne han vill föra fram. Unika ord i Paulus brev ökar generellt i takt med hans ålder, en utveckling som forskare även lagt märke till hos såväl Platon som Schiller, Goethe och Shakespeare.⁹⁸

Stringens/rigiditet kontra förändring/variation hos en författare

Förutom externa influenser så finns det problem med den statistiska analysen då den förutsätter en stringens vad beträffar vokabulären i Paulus brev som inte existerar. Detta då Paulus inte alltid använde ord med samma förekomstfrekvens från ett brev till ett annat⁹⁹ och det kan finnas flera orsaker till detta.¹⁰⁰ Likaså gäller teologiska begrepp/tema och när man ser närmare på Paulus brev finner man att tema som är vanligt i ett brev antingen förekommer betydligt färre gånger eller inte alls i ett annat¹⁰¹ och Mounce drar några slutsatser från dessa jämförelser. Denna form av statistik visar på att antal gånger ett begrepp eller tema förekommer är mer beroende av det ämne som avhandlas snarare än längden på brevet som sådant. Metoder som jämför ord och temans förekomster utan att ta hänsyn till historisk kontext och teologisk utgångspunkt bör ifrågasättas. Ett talande ex. som Mounce tar upp är Fee som påpekar: "One can be sure, for example, that if we did not have 1 Corinthians, one of the 'assured results' of PE scholarship would be that Paul and his church knew nothing of the Eucharist. Indeed, but for the abuses in the church in Corinth, one can only imagine what other assured results on silence there might be".¹⁰²

Mounce tar upp förekomsten av δικαιοσύνη θεοῦ, rättfärdighet från Gud, i 2 Kor. Är denna förekomst ett bevis för att det är ett autentiskt brev från Paulus? Och är avsaknaden av denna fras från alla andra brev än till församlingen i Rom ett bevis på att dessa inte skulle vara äkta? Om inte avsaknaden av ett tema utgör bevis för att ett brev är oäkta borde inte heller det

⁹⁶ Mounce, *Pastoral Epistles*, cii.

⁹⁷ Mounce, *Pastoral Epistles*, cii.

⁹⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, cii.

⁹⁹ För Mounce exempel på hur ordfrekvensen kan variera mellan breven se tabell 4; Appendix.

¹⁰⁰ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxiii.

¹⁰¹ Mounce listar ett antal begrepp och teman och dess förekomst i olika brev. Se tabell 5; Appendix.

¹⁰² Mounce, *Pastoral Epistles*, xc.

motsatta göra det. Att δικαιούνη θεοῦ, nästan enbart förekommer i Romarbrevet gör inte att detta brev anses vara oäkta.¹⁰³

Om det finns ett kärntema som är så centralt hos Paulus att han måste skriva om det varje gång han författar ett brev, oavsett om det är till församlingar eller individer, oavsett om det är till personer han inte träffat såväl som personer som tillhör hans innersta cirkel, borde inte författaren till en pseudepigraf i Paulus namn vara smart nog att också införliva detta tema vid författandet av PB?¹⁰⁴

Själva metoden har på så sätt ett inbyggt fel i sig då den förutsätter rigiditet, inte bara vad gäller Paulus utan även andra författare vars verk granskats med samma metoder. Här har man kommit fram till samma resultat som med PB. Exempelvis har jämförelse gjorts hos C.S. Lewis berättelser om Narnia med hans övriga texter. Här har resultatet varit en sådan stor skillnad i stil och vokabulär att det på grundval av denna metodik vore näst intill omöjligt att tro att dessa vore skrivna av samme författare. Den faktor man behöver mäta bör vara av sådan art att den i sådana fall inte förändras över tid eller beroende av ämne och mottagare etc.¹⁰⁵ Frågan är om det överhuvudtaget låter sig göras?

Mätmetodens problem med validitet och reliabilitet

Själva metoden är också sårbar vad beträffar kortare brev och texter. Flera statistikforskare hävdar att en text måste uppnå minst 10 000 ord för att en seriös mätning skall kunna gå att genomföra. Hela NT på grekiska innehåller 5 800 unika ord och sammanlagt 138 162 ord. Romarbrevet som är det längsta brevet i NT innehåller 7 114 ord. NT:s begränsade storlek utgör ett problem vid statistiska mätningar av detta slag, för att inte tala om begränsningen det innebär vid jämförelse av ett än mindre material såsom PB¹⁰⁶. Om det nu i sig är rätt att gruppera samman PB då det rör sig om tre olika brev, i tre olika situationer, med tre olika syften och till två olika avsändare. Antal hapax legomena¹⁰⁷ förändras beroende av gruppering,¹⁰⁸ vilket också bör tas i beaktande.¹⁰⁹

Brevtyp

Breven skiljer sig också sinsemellan och 1 Tim påminner, enligt Luke Timothy Johnson om forna ”mandata principii”, mandatbrev som skrevs av högre ämbetsmän till sina underordnade under den hellenistiska tiden.¹¹⁰ Verbet παραγγέλλω¹¹¹ förekommer mer frekvent här än i något annat brev från Paulus¹¹² och παραγγελία¹¹³ förekommer 2 gånger¹¹⁴. Att notera är att Paulus i tidigare brev själv framhärdat sin vilja att övertyga snarare än att befälla¹¹⁵. Detta visar lite på den brådskande situationen brevet skrivits i såväl som vilken typ av brev det rör sig om; ett mandatbrev från en överordnad till en underordnad, förklarande hur han ska hantera, bringa ordning och administrera församlingen.¹¹⁶

¹⁰³ Mounce, *Pastoral Epistles*, xci.

¹⁰⁴ Mounce, *Pastoral Epistles*, xci.

¹⁰⁵ Mounce, *Pastoral Epistles*, xciv.

¹⁰⁶ Tit utgör 659 ord, vilket återigen påvisar svårigheten med att dra några större slutsatser av resultaten.

¹⁰⁷ Ord som endast förekommer en gång i NT.

¹⁰⁸ Om man t.ex. grupperar 2 Tim och Tit utgör dessa båda samma mängd hapax legomena som Rom.

¹⁰⁹ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxiv-cxvii.

¹¹⁰ Witherington, *Letters*, 172.

¹¹¹ Att befälla, instruera.

¹¹² 1 Tim 1:3; 4:11; 5:7; 6:13; 6:17

¹¹³ Befallning, instruktion.

¹¹⁴ 1 Tim 1:5+1 Tim 1:18

¹¹⁵ Jmf. Filem 8-9 och 2 Kor 5:13; 8:8

¹¹⁶ Witherington, *Letters*, 173.

2.3 Slutsats

De båda hypoteserna ovan uppvisar var för sig svagheter, som blir extra tydliga då de ställs emot varandra. I fallet med hypotesen att Paulus själv skrivit PB kvarstår det faktum att dessa i hög grad skiljer sig rent språkligt från övriga brev som tillskrivits honom. PB ger indikationer på att inte vara komponerade av Paulus då språket är annorlunda än andra, mindre omstridda brev och de teologiska tankegångarna verkar skilja sig vad beträffar betoning och användning. Situation och den historiska informationen som tycks råda i PB kan svårligen passas in i den information som ges av Paulus övriga brev och Apg. Evidensen tycks peka på att de skrivits av någon annan än Paulus och PH kan tyckas som en rimlig förklaring. Men denna hypotes ifrågasätts på flera områden, bl.a. kritik mot själva mätmetoden vad beträffar språket i PB. Metoden innehåller stort mått av subjektivitet inbyggt i sig, både vad beträffar hur man ska gruppera olika brev och texter samt hur man ska mäta en sådan sak som personlig stilart hos en författare. Inte heller tar sådana mätningar hänsyn till hur ämnet, själva skrivarsituationen, relation mellan avsändare/ mottagare, brevtypen, ålder, erfarenhet/utveckling påverkar skrivandet.

Det uppstår också en rad frågetecken som både berör hur man valt att sätta samman logikkedjan av den evidens man behandlat och att man måste bortse från den evidens som tycks tala i motsatt riktning mot den tes man driver. För att ta liknelsen med askungen måste man skära bort faktorer som kopplar samman PB med Efs och Kol och här fylla ut med tesen om att även dessa skrivits som en pseudepigraf. Traditionens syn på Paulus sista missionsresa till Spanien måste förkastas till förmån för att kunna passa in Paulus liv inom det historiska ramverk som Apg inrymmer. Man måste också fylla ut PB:s mottagande med tesen om prosopopeia, samtidigt som man måste bortse för hur den tidiga kyrkan såg på sådant¹¹⁷.

Påståendet att paulinska ämnen och teologi används annorlunda i PB och därför inte kan härröra från Paulus grundar sig på påståendet att Paulus teologi var så rigid att det inte kunde förekomma några som helst variationer i hans sätt att skriva. Här bortser man från att Paulus uppvisar stor variation i sina texter beträffande såväl ordval, ämne samt olika betoning av ämnen i övriga brev.¹¹⁸ Istället förutsätts en stringens och rigiditet hos författaren som gör att validitet och reliabilitet hos metoden kraftigt ifrågasätts och kontrollundersökningar gjorda på andra författare och deras verk påvisar samma resultat som i mätningar med PB – att inte heller dessa kan ha komponerat alla sina verk. Materialet är också för litet för att man ska kunna säkerställa en statistisk signifikans. Förekomsten av begrepp som tro, rättfärdighet och kärlek varierar lika mycket mellan Paulus brev som mellan PB och dessa. Många av dessa olikheter har överdrivits om man jämför med dess användning i andra brev där de också förekommer olika gånger och ibland inte alls.¹¹⁹

Det finns andra faktorer som kan förklara skillnaderna vad beträffar språk och de teologiska tankegångar som återfinns i PB. Faktorer som kan inrymmas i en hypotes, utan att vare sig ge avkall på de kopplingar som finns mellan PB och Paulus övriga brev, det historiska mottagandet av PB och som kan förklara varför vissa historiska detaljer i PB inte korrelerar med övriga delar av NT. Detta motiverar mig att gå vidare genom att driva hypotesen att Paulus använt sig av en skrivare då han författade PB, och ha dessa frågeställningar med mig då jag argumenterar för SH. Frågan är i hur stor omfattning en skrivare kan ha kommit att

¹¹⁷ Ingen historisk notis har uppgivit detta inom den kristna traditionen angående PB och i andra fall där personer skrivit brev med den inställningen har dessa inte blivit väl mottagna. Det finns flera indikationer på att pseudepigrafer inte ansågs positiva, speciellt inte då de gjorde anspråk på apostolisk härkomst.

¹¹⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, xcii.

¹¹⁹ Mounce, *Pastoral Epistles*, xcii.

påverka själva brevvets utformning? För att svara på det är det intressant att se på hur skrivare kom att användas under antiken.

3. ÄR SKRIVARHYPOTESEN TROLIG?

3.1 Användandet av sekreterare under antiken och i Paulus brev

Ernest Randolph Richards som forskat om sekreterare i den grek-romerska världen under antiken har analyserat sekreterarens roll och noterar att en sekreterare under antiken främst omfattade skrivarrollen (att antingen ta diktamen eller mer fritt komponera ett brev efter anvisningar givna av uppdragsgivaren). Sekreterarrollen kunde dock också inbegripa andra och mer sekundära uppdrag såsom att kopiera brev eller andra verk, leverera och/eller läsa upp brevet för mottagaren.¹²⁰

Kopior av brev gjordes vanligtvis, och av olika anledningar; det kunde vara för att säkerställa att brevet levererades och man sände då flera kopior med flera kurirer, det kunde vara för att dess budskap till viss del eller i sin helhet skulle återanvändas till en annan mottagare, eller för att behållas av författaren själv för senare läsning eller annat bruk.¹²¹ Sekreterarens primära uppgifter varierade mycket beroende av det behov avsändaren hade vad beträffande brevvets komposition. Richards skriver angående avsändaren:

He could grant the secretary complete, much, little or no control over the content, style, and/or form of the letter. The examination of ancient letters below reveals the role of the secretary may be categorized into four general practices. (1) He dictated the letters that was then recorded *verbatim* by the secretary. If a final secretarial draft were written later, the contents remained unchanged. In this role the secretary was a "recorder". (2) The writer recited his letter while the secretary made extensive notes, or he gave a rough draft to the secretary. In this role the secretary was an "editor", because he was responsible for the composition of the final draft and thus minor about syntax, vocabulary, and style. He remained, however, within the strict guidelines of the writer's oral or written draft. The secretary could also work as (3) a "co-author", employing the same type of procedure as (2) except that the resulting secretarial notes were far from extensive. The form, syntax, vocabulary, and style as well as specific pieces of content may be contributed by the secretary, who usually was more experienced in matters of epistolary expression, while the general content and perhaps argumentation remained the author's. Finally, (4) in some instances the secretary was the "composer". In this role, the author instructed his secretary to send a letter without specifying the exact contents. This method was possible because of the highly stereotyped nature of most Greco-Roman letters, including personal letters.¹²²

Detta medförde naturligtvis en stor variation på vilken påverkan sekreteraren hade på såväl utformning som innehåll i brevet.

3.1.1 Sekreteraren som nedtecknare

De flesta sekreterare bemästrade att ta diktamen *syllabatim* (stavelse för stavelse) men hastigheten varierade från sekreterare till sekreterare, och oavsett hastighet kunde avsändaren inte tala med samma flyt som i normala fall gjorts under ett samtal, i ett tal eller en predikan. Detta kom att påverka avsändarens sätt att uttrycka sig på. Om sekreteraren enbart användes som nedskrivare/upptecknare påverkades avsändaren av vilken skolning och förmåga sekreteraren hade för att ta diktamen i de fall avsändaren ville ha en *verbatim* (ord för ord) nedteckning av vad som dikterades. Det normala kravet vid *syllabatim* nedteckning var att

¹²⁰ Richards, *The Secretary*, 2-3.

¹²¹ Richards, *The Secretary*, 3-5.

¹²² Richards, *The Secretary*, 23-24.

sekreteraren kunde ta diktamen med samma hastighet som denna i vanliga fall själv skrev.¹²³ Det fanns också sekreterare som kunde ta diktamen *viva voce*, det vill säga i samma hastighet som när någon talade.¹²⁴ För detta ändamål användes en tidig form av stenografi.¹²⁵

3.1.2 Sekreteraren som redigerare

Om avsändaren föredrog att texten komponerades precis som han angivit men inte kunde eller ville skriva själv, inte ville förestäva den syllabatim eller hade tillgång till en sekreterare som kunde ta diktamen *viva voce* gällde det för sekreteraren att anteckna så omfattande denne kunde för att sedan försöka återskapa texten. Detta medförde naturligtvis att ett längre brev oundvikligen kom att påverkas av sekreterarens val av stil, vokabulär och syntax men däremot inte nödvändigtvis dess innehåll.¹²⁶

3.1.3 Sekreteraren som medförfattare

Kunde innebära att två eller flera personer skrev tillsammans och även om det var ovanligt under antiken finns det exempel från bl.a. Cicero på att det förekommit. Det vanligaste var dock att sekreteraren skrev. Antingen diskuterade man innehållet tillsammans och dikterade sedan man bestämt innehållet detta verbatim för en sekreterare, eller så diskuterade man brevets innehåll tillsammans med en sekreterare som sedan fick skriva ihop ett utkast. Vokabulär, grammatik och stil borde således främst härstamma från sekreteraren medan innehållet borde vara influerat från alla medverkande. Det är dock viktigt att komma ihåg att om alla medverkande var delaktiga i förfarandet så kom detta även att påverka såväl diktering som argumentation och upplägg.¹²⁷

3.1.4 Sekreteraren som författare

Avsändaren kunde också be en sekreterare att skriva ett brev utan att ge specifika detaljer angående dess innehåll. Detta möjliggjordes av att antika brev i den grek-romerska världen, speciellt affärsbrev och officiella brev hade en väldigt fastställd och standardiserad struktur vad beträffar form, vokabulär och stil. Hur vanligt förekommande detta också var angående personliga brev är mindre säkert, även om också dessa var väldigt stereotypa vad beträffar, välönskningar, olika böner och lovprisningar etc.¹²⁸

3.1.5 Kriterier för att utforska om en sekreterare använts för ett särskilt brev

Det finns olika kriterier för att försöka påvisa om en sekreterare använts vid komponerande av ett brev eller inte. Dessa kan delas in i två grupper; explicita bevis och implicita indikationer på att en sekreterare varit närvarande vid författandet. Explicita bevis utgörs av tre kategorier; Det första är att anmärkningar om detta gjorts av avsändaren och det andra är hänvisningar givna av sekreteraren själv i brevet. Den tredje kategorin är förändringar av handstil i brevet.¹²⁹ Att tänka på vad beträffar den första kategorin är att avsändaren av olika anledningar inte alltid ansåg det nödvändigt att skriva in i brevet att sekreterare använts.¹³⁰

¹²³ Richards, *The Secretary*, 25-26.

¹²⁴ Richards, *The Secretary*, 26.

¹²⁵ Richards, *The Secretary*, 41.

¹²⁶ Richards, *The Secretary*, 44.

¹²⁷ Richards, *The Secretary*, 47-48.

¹²⁸ Richards, *The Secretary*, 49-50.

¹²⁹ Richards, *The Secretary*, 68.

¹³⁰ Richards, *The Secretary*, 68.

Vad tredje kategorin beträffar var man väldigt medveten om handstil under antiken och exempel från Cicero påvisar även sådan medvetenhet att man kunde avgöra författarskap baserat på handstilen.¹³¹

Vad beträffar mer implicita indikationer på att en sekreterare varit närvarande vid författandet är det viktigt att klargöra att dessa endast fungerar som just indikationer och inte i sig själv utgör några klara bevis på att en sekreterare använts. De varierar också vad beträffar reliabilitet. Fyra generella typer av indikatorer¹³² är: 1. Förekomst av postskriptum. 2. Författarens tidigare preferenser. 3. Brevets särart. 4. Stiliska variationer i ett äkta brev.¹³³

Förekomst av postskriptum kan vara tillägg från författarens egen penna för att verifiera brevets innehåll i form av en kort sammanfattning. Det kan också röra sig om att lägga till något material som avsändaren ansett vara av hemlig eller känslig karaktär. Det kan även vara material som avsändare ansett glömts bort, eller som tillkommit under den tid som förflutit mellan det att sekreteraren fått uppdraget och texten sammanställts. Denna kunde också verka som verifikation över brevets äkthet i form av såväl signatur som handstil.¹³⁴ Användandet av postskriptum i sig har dock en klar nackdel när det gäller att avgöra huruvida en sekreterare använts, för om det är frågan om att en bedragare kommit över en kopia av brevet kan denne ha lagt till efterskriften.¹³⁵

Att man ibland la till hemligt eller känsligt material precis innan man förseglade brevet berodde på att sekreterare stundtals läckte ut information till andra. Detta medför att postskriptum också ibland tar upp ärenden som inte alls behandlas i brevets huvuddel. Sådant material kan ge en indikation på att sekreterare använts, då det skulle vara helt onödigt om avsändaren författat brevet helt på egen hand.¹³⁶ Det kan som tidigare nämnt också vara en indikation på en förfalskning.

Avsändarens tidigare preferenser är en något starkare indikator. Richards nämner Cicero som exempel då denne i ett brev ursäktar sig för att han använder en sekreterare, vilket Cicero förklarar att han annars aldrig gör.¹³⁷ Här får man en indikation på att Cicero aldrig gagnar sig av sekreterare men också en indikation på att brevet i sig utgör ett undantag. Men Richards varnar dock för att man inte skall dra för stora slutsatser av detta då författare ändå kan ändra sig angående användandet av sekreterare. Det kan också vara en fråga om retorisk överdrift eller glömska som gör att författaren nämner att han aldrig annars använder sig av sekreterare. Richards tar här åter upp Cicero som exempel då denne senare skriver, till samma mottagare, att han dikterat två brev till honom och skrivit ett för hand.¹³⁸ I detta fall borde ordet ”aldrig” inte tas helt ordagrant utan istället tolkas som ”sällan”.

Vilken typ av brev det rör sig om kan också ge en indikation och vissa brev, framförallt av officiell/affärsmässig natur, var så standardiserade i formen att det krävdes utbildning och träning för att kunna författa dem, något som de flesta saknade, varav de ofta behövde hjälp helt eller delvis av en sekreterare. Så vid fall då ett dylikt brev författats av någon som man kan förmoda inte innehade relevant utbildning och kunskap finns det en indikation på att

¹³¹ Richards, *The Secretary*, 76-77.

¹³² Vad beträffar reliabilitet presenterade i stigande ordning.

¹³³ Richards, *The Secretary*, 80.

¹³⁴ Richards, *The Secretary*, 83.

¹³⁵ Richards, *The Secretary*, 85-86.

¹³⁶ Richards, *The Secretary*, 88-90.

¹³⁷ Richards, *The Secretary*, 90.

¹³⁸ Richards, *The Secretary*, 90-91.

sekreterare anlitas. Dock har denna indikator en klar begränsning då privata brev i regel inte krävde sådan formalia.¹³⁹

Den mest reliabla indikatorn är stilistiska variationer inom ett autentiskt brev, men då uppstår också direkt frågan om hur man ska säkerställa att just det brevet man analyserar är äkta, och framförallt hur de under antiken avgjorde ifall ett brev ansågs som äkta eller inte.¹⁴⁰ Det rör sig dock om mer än enbart skillnader i ord, fraser och grammatik och Richards skriver: “A letter is still accepted as genuine, although it deviates from the author’s customary diction, phraseology, or grammar, when it is recognizably in the author’s larger style, tone or method of argumentation.”¹⁴¹

3.2 Skrivare i Paulus brev

Eftersom brev som inte ansetts vara paulinska blivit betraktade som sådana på grund av kriterier som kan härledas till användandet av en sekreterare menar Richards att man inte bara kan använda sig av de brev som räknats som äktpaulinska då man ska studera breven. Istället tar han med alla de brev som i sig själva gör anspråk på att vara skrivna av Paulus.¹⁴² Eftersom inte någon information finns tillgänglig från Paulus på hur han använde sig av sekreterare återstår att med hjälp av indikationer inom breven själva söka svar på denna fråga.¹⁴³

Richards påbörjar sin undersökning genom att gå igenom tre viktiga ämnen som har betydelse för analysen. 1. Att se över relationen mellan Paulus brev och typiska grek-romerska för att kunna jämföra bruket av sekreterare. 2. Möjligheten och antydningar på att Paulus använde sig av medarbetare för att komponera breven. 3. Hur Paulus koordinerade användandet av tidigare sammanställt material såsom tradition eller tidigare anteckningar.¹⁴⁴

Det går att finna tillräckliga kopplingar mellan Paulus och grek-romerska brev via tre gemensamma kategorier; syfte, struktur och innehåll. Vad syfte beträffar innehåller Paulus brev de tre grupper (philophroneis, parousia och homilia) som tidigare kunnat urskiljas i grek-romerska brev¹⁴⁵, och Richards sammanfattar: “Paul took the koine, occasional letter and modified it to suit his purposes.”¹⁴⁶

Vad struktur beträffar använder sig Paulus av samma grundläggande struktur som grek-romerska brev med öppning, korpus och avslutning men, precis som med syftet, i omarbetad form, anpassad för kristna ändamål. Denna omarbetning använde han sig även av vad angår innehållet.¹⁴⁷ Beträffande innehållet i Paulus brev skriver Richards: “His content has points of comparison in breadth and depth to the letters of Cicero. He also demonstrates a knowledge and use of both stereotyped formulae and epistolary rhetoric.”¹⁴⁸

¹³⁹ Richards, *The Secretary*, 92.

¹⁴⁰ Richards, *The Secretary*, 92.

¹⁴¹ Richards, *The Secretary*, 94.

¹⁴² Richards, *The Secretary*, 128.

¹⁴³ Richards, *The Secretary*, 201.

¹⁴⁴ Richards, *The Secretary*, 129.

¹⁴⁵ Richards, *The Secretary*, 136.

¹⁴⁶ Richards, *The Secretary*, 136.

¹⁴⁷ Richards, *The Secretary*, 137-138.

¹⁴⁸ Richards, *The Secretary*, 138.

Richards sammanfattar även Paulus koppling till grek-romerska brev: "With his frequent use of stereotyped formulae, his letters fall in the range of the usual content for Greco-Roman letters, Therefore since his purpose, structure and content fit within the typical parameters of Greco-Roman letters, one may conclude that he does stand clearly within the Greek-Roman letter tradition."¹⁴⁹

Att Paulus stundtals använde sig av sekreterare är oomtvistat. Enligt Richards var sex brev med största sannolikhet komponerade med hjälp av sekreterare (Rom, 1 Kor, Gal, Kol, 2 Thess, Filem) och tre brev skrevs högst troligt med hjälp av sådan (2 Kor, Efs, 1 Thess). Möjligtvis skrevs också Filipperbrevet med hjälp av en skrivare.¹⁵⁰

Paulus

Ytterligare en faktor som är viktig för att fastställa både i vilken mån och på vilket sätt Paulus använde sig av sekreterare, samt vad som påverkade hans sätt att skriva och uttrycka sig på, är att se på de indikationer som finns angående hans person.

Paulus kan ha fått sin utbildning och kunskap i det grek-romerska sättet att skriva under sin uppväxt i Tarsos (om han nu växte upp där vilket inte är helt säkert) men han kan också fått denna i Jerusalem antingen under sin uppväxt (om han växte upp där) eller under sin utbildningstid, då hellenistiska influenser kan ha krävt att viss utbildning getts även hos fariséer. Paulus kan också ha blivit mer helleniserad efter sin omvändelse. Han tillbringade över 10 år i Tarsos, Cilicien och Antiokia vilket bör ha påverkat honom.¹⁵¹ Men Paulus förhållande till det grek-romerska sättet att skriva är inte helt oproblematiskt då Paulus inte skriver helt i linje med de som är utbildade. Richards skriver: "The frequent use of certain formulae and conventions, as well as the lack of a large variety in rhetorical elements, support an unconsidered use by Paul, probably acquired with his preaching style and not from any formal training."¹⁵² Vad vi, enligt Richard, för övrigt kan se hos Paulus är:

1. Paul has a thorough knowledge of the Old Testament and frequently cites it as an authority.
2. He apparently prefers the LXX.
3. Paul often employs Jewish exegetical techniques.
4. He writes his letters in the koine Greek.
5. His letters show literary influences in letter structure, rhetorical forms and phrases.
6. Paul twice quotes from Greek authors.¹⁵³
7. Finally, Paul employs esoteric terms to describe his own mysticism.¹⁵⁴

Intressant notering är att Paulus använder sig av ett grekiskt citat i sin argumentering i 1 Kor, något som Hanson anför som skäl i sin argumentering mot ett paulinskt författarskap angående PB.¹⁵⁵

På frågan i vilken omfattning och på vilket sätt Paulus använde sig av sekreterare för sina brev finns indikationer på en rad variationer; alltifrån att han dikterade dem viva voce till att skrivaren fick stor frihet att komponera brev efter Paulus hänvisningar. Det finns också möjlighet att Paulus använt sig av sekreterare på olika sätt inom samma brev.¹⁵⁶ Detta kan ha berott på omständigheter som längden på brevet, tiden det tog att komponera detta och

¹⁴⁹ Richards, *The Secretary*, 143.

¹⁵⁰ Richards, *The Secretary*, 189-191.

¹⁵¹ Richards, *The Secretary*, 149-152.

¹⁵² Richards, *The Secretary*, 151.

¹⁵³ 1 Kor 15:33; Tit 1:12

¹⁵⁴ Richards, *The Secretary*, 145.

¹⁵⁵ Hanson, *The Pastoral*, 3-4.

¹⁵⁶ Richards, *The Secretary*, 194-195.

tillgång/tillgänglighet på sekreterare vid t.ex. resor eller fängelsevistelse med dess eventuella restriktioner vad beträffar besök. I Kol 4:18 ges en indikation på att författaren använder sig av en sekreterare då han är fängslad.¹⁵⁷ Angående Romarbrevet menar Richards på att Tertius med stor sannolikhet kunnat ta diktamen viva voce på grund av dess längd och att dess innehåll inrymmer stora delar av retoriska avsnitt av muntlig karaktär.¹⁵⁸

Richards sammanfattar de bevis och indikatorer han funnit nedan:

Explicita bevis					Implicita indikatorer			
	Medsändare	Författarens referenser	Sekreterarens referenser	Förändringar i handstil	Postskriptum	Författarens preferenser	Brevtyp	Stilistiska variationer i ett äkta brev
Rom			16:22				Kap.16?	
1 Kor	1			16:21	16:22-24			
2 Kor	1				Kap.10-13?	1Kor		
Gal	?			6:11	6:12-18		Retoriskt? ¹⁵⁹	
Efs							Cykliskt? ¹⁶⁰	
Fil	1							
Kol	1			4:18	4:18b			
1 Thess	2				5:27-28	2 Thess?		
2 Thess	2			3:17	3:17-18			
1 Tim						I fängelse?		Lukas?
2 Tim						I fängelse?		Lukas?
Tit						I fängelse?		Lukas?
Filem	1			19	20-25			

Tabell 1: Hämtad från Richards, *The secretary*, 191.

3.3 Skrivare i Pastoralbrev

Att Paulus vid vissa tillfällen använde sig av sekreterare är oemotsagt och Richards berör även möjligheten att sekreterare använts i Paulus övriga tio brev.¹⁶¹ Kvar finns så PB och vilka indikationer som kan finnas på huruvida en sekreterare använts för att komponera dessa samt på vilket sätt. Om vi ser på de kriterier som Richards ställt upp för att utforska möjligheten om en sekreterare använts för ett särskilt brev finner vi följande.

1. Förekomst av postskriptum.

PB har inte lika tydliga indikationer på postskriptum som övriga brev, t.ex. 1 Kor (16:22-24) där Paulus själv omtalar att han med egen penna skriver sluthälsningen. Dock menar jag på att det finns indikationer på en form av postskriptum i 1 Tim 6:17-21 då vi finner en kort sammanfattning av brevets väsentliga delar som mer direkt riktar sig till Timoteus som person. I kap 2,3 och 5 omtalas riktlinjer för församlingen som sådan och hur Timoteus bör förhålla sig till och bete sig i denna, medan i brevets slutdel uppmanas Timoteus att personligen iakttä tre väsentliga förmaningar; hans förhållande till de rika i församlingen, att

¹⁵⁷ Richards, *The Secretary*, 188.

¹⁵⁸ Richards, *The Secretary*, 171.

¹⁵⁹ Richards noterar att man kan argumentera för Gal är ett strukturerat retoriskt brev av klassisk art såsom ett apologetiskt brev. Argumentet som skulle stödja att Paulus använts sig av en sekreterare i Gal skulle i sådana fall vara att Paulus med sin bakgrund behövde ta hjälp av en sekreterare för att kunna utforma ett sådant strukturerat brev, antingen som redigerare, sannolikt medförfattare och kanske möjligtvis författare. (Richards, *The Secretary*, 182-183).

¹⁶⁰ Richards frågar sig om Efs kan härröra från Kol som säkerligen skrivits med hjälp av sekreterare. I sådana fall användes också en sekreterare för att skriva Efs och Richards lyfter möjligheten att sekreteraren blivit ombedd att utifrån en kopia av Kol göra en del ändringar för att sedan skickas till Efesierna (Richards, *The Secretary*, 191).

¹⁶¹ Richards, *The Secretary*, 201.

han ska komma ihåg och bevara det som blivit honom givet och inte varken gå under eller befatta sig med det tomma pratet som kommer från den så kallade ”kunskapen”.

I 2 Tim 4:9-22 återfinns två intressanta textstycken. Det ena är 2 Tim 4:9-18 där texten innehåller personliga referenser både vad beträffar praktiska önskemål (att ta med mantel etc.) och gemensamma bekanta (i både positiva som negativa ordalag och varningar). Det andra stycket är 2 Tim 4:19-22 som också antingen ensamt eller tillsammans med 2 Tim 4:9-18 kan utgöra en form av postskriptum. Detsamma gäller för sluthälsningen i Tit 3:12-15¹⁶².

Det som i dessa fall skiljer sig från övriga postskriptum är att vi inte finner en referens från författaren själv och att det inte förekommer två sluthälsningar. Detta skulle dock kunna förklaras av att Paulus valt att skriva slutdelen själv och klargjort detta för sin sekreterare alternativt varit med sekreteraren då sluthälsningarna nedtecknades. En annan intressant koppling är att det verkar som att sluthälsningarna har en fras gemensamt med varandra (och med andra brev tillräknade Paulus) och som inte sluthälsningar har i NTs övriga brev, frasen: nåd vare med er (ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν)¹⁶³.

2. Författarens tidigare preferenser.

Det finns indikationer på att Paulus använts sig av sekreterare i någon utsträckning i nästan samtliga av sina övriga brev.¹⁶⁴ Det finns därför skäl att tro att han använde sig av en sådan även i dessa brev.

3. Brevets särart.

PB består av tre brev och även om det finns likheter dem emellan så får man inte glömma att det kan röra sig om tre olika typer av brev¹⁶⁵ inom den genren av personliga brev som de tillhör. De är tillsammans med Filem ställda till en person och inte en församling. De innehåller dock material som också är till för att appliceras i församlingen vilket gör att de skiljer sig från Filem. De är personligt skrivna men med ett innehåll som inte enbart är av personlig art. Det är också möjligt att 1 Tim såsom Luke Timothy Johnson antyder är en form av ett forntida ”mandata principii”¹⁶⁶, vilket i så fall även skulle kunna gälla för Tit som bär spår av 1 Tim vad gäller uppgifter att insätta äldste och på vilka kriterier dessa skulle utses, samt förmaningar som skall delges församlingen för att åter bringa ordning och reda. Här bildar måhända 2 Tim en egen underkategori då det av innehållet ger bilden av att vara Paulus sista brev till sin betrodda medarbetare – ett slags testamente, även om det också innehåller en förhoppning att Paulus och Timoteus ska hinna ses innan Paulus avrättning. Brevets särart kan ge indikationer på att författaren sett en nödvändighet i att ta hjälp av en sekreterare vid komponerandet. Dels vad beträffar försöket att skriva en kristen variant av mandatbrev, och dels den betydelse det sista brevet kan tänkas ha för såväl avsändare som mottagare. En annan detalj som särskiljer breven är att de skrivits av en fängslad person vilket kan ha medfört att författaren själv inte hade tillgång till materiell för att skriva, och befunnits i en situation som av naturliga orsaker gjort det svårare för honom att skriva själv, t.ex. tillgång till ljus. Detta

¹⁶² Att notera är ”vi-formen” i 3:3-7 som övergår igen till ”jag-form” i 3:8-15. Huruvida det endast är frågan om slutet på ett citat eller referat från traditionellt material, vilket kan styrkas av frasen ”Detta är ett ord att lita på”, eller början på ett postskriptum är svårt att avgöra men det kan indikera på att så är fallet.

¹⁶³ Intressant fras med tanke på Paulus egen kommentar i 2 Thess 3:17-18. Dock framgår inte huruvida det är ett märke, handstilen eller en fras som åsyftas.

¹⁶⁴ Richards, *The Secretary*, 201.

¹⁶⁵ Witherington, *Letters*, 172.

¹⁶⁶ Både Witherington, *Letters*, 172 och Philip H Towner. *The letters to Timothy and Titus* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Pub. Co, 2006), 34-35 refererar till Luke T. Johnson. *Letter to Paul's Delegates: 1 Timothy, 2 Timothy, Titus* (Valley Forge, Pa.: Trinity Press Int'l, 1996), 137-149.

kan också utgöra indikation på att författaren, om han fick ta emot besök, passade på att vidarebefordra uppgifter eller utkast till brev via de besök han fick.

4. Stiliska variationer i ett äkta brev.

Detta är den svåraste kategorin vad beträffar PB då dessa brev i sig är ifrågasatta. Att det förekommer variationer hos breven i jämförelse med de oomstridda breven av Paulus är allmänt vedertaget.¹⁶⁷ Det förekommer även variationer inom breven¹⁶⁸ och dessa variationer vad beträffar ord, fraser och grammatik är i sig en av anledningarna till att PB ifrågasatts.¹⁶⁹ Stilistiska variationer för tankarna till ord, fraser och grammatik men Richards påminner också om att det främst bör röra sig om författarens stil, ton och argumentationsmetod i sin helhet när det gäller att fastslå eventuell äkthet.¹⁷⁰

I PB förekommer ord och fraser som inte finns i Paulus övriga brev. Ett par ex. är $\phi\lambda\rho\rho\rho\iota$ ¹⁷¹ i 2 Tim 3:2 och $\upsilon\gamma\iota\alpha\acute{\iota}\nu\omega$ ¹⁷² i 1 Tim 1:10. Det har också diskuterats hur PB tycks skilja sig från övriga Paulus brev angående ton och sätt att argumentera.¹⁷³

Men precis som stilistiska variationer kan vara en indikator på att en imitator har skrivit breven kan de också utgöra en indikator på att Paulus har använt sig av en sekreterare. Något som ovan kriterier ger indikation på mycket väl kan vara fallet. Här blir det en fråga om att titta på breven i sig och dess innehåll för att avgöra om ytterligare indikatorer kan ge oss evidens. Och i så fall om det finns en möjlighet att spåra denna sekreterare via evidensen till en speciell skrivare – i detta fall Lukas.

4. ÄR DET TROLIGT ATT LUKAS VARIT SKRIVARE?

Det finns flera indikationer på att Lukas agerat som sekreterare åt Paulus. Evidens som pekar i denna riktning kan delas in i; historiska skäl (datering, PB och dess koppling till Apg med dess historiska ramverk), språkliga skäl (stil och vokabulär) och innehållsmässiga skäl (i form av såväl tematiska kopplingar som teologisk innehåll).

4.1 Historiska skäl

4.1.1 Datering

PB:s författarskap är starkt kopplat med dess datering och vad beträffar detta så har forskare idag snävat in det tidsintervall under vilket det är mest sannolikt att PB skrivits.¹⁷⁴

Ett argument som tidigare varit av vikt har gällt brevens förekomst i tidiga papyrusfragment och då PB saknats i sådana har man tenderat att datera dem senare. Men detta gäller även Filem och idag har man ifrågasatt dess betydelse för dateringen då PB dels förekommer i andra tidiga texter och i sig varken kan bekräfta eller dementera såväl datering som äkthet.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Witherington, *Letters*, 55.

¹⁶⁸ Witherington, *Letters*, 56-57.

¹⁶⁹ Hanson, *The Pastoral*, 10.

¹⁷⁰ Richards, *The Secretary*, 94.

¹⁷¹ Penningkär, girig.

¹⁷² Sund, välmående.

¹⁷³ Hanson, *The Pastoral*, 3-4.

¹⁷⁴ Hanson, *The Pastoral*, 12-13.

¹⁷⁵ Hanson, *The Pastoral*, 12.

Luke Timothy Johnson utreder mer ingående textmaterialet i PB och dess förekomst i papyrusfragment och menar på att man istället i de fall papyrusfragment saknas bör vara än mer noga med att se till om och hur de i så fall använts av kyrkofäderna och den tidiga kyrkan.¹⁷⁶ Denna aspekt belyser också Witherington angående dateringen och PB:s anknytning till den tidiga kyrkan under 100-200 talet och kyrkofäderna.¹⁷⁷ Kristna författare under 100-talet kände till dessa brev. Polykarpos verkar t.ex. förtrogen med 1 Tim då han citerar både 1 Tim 6:7 och 1 Tim 6:10 i ”Polykarpos brev till filipperna” och författaren till 1 Clemensbrevet verkar väl förtrogen med Tit.¹⁷⁸ Andra kopplingar är 1 Tim 2:2 och Pol Fil 12:3; 2 Tim 4:10 och Pol Fil 9:2.¹⁷⁹

Mot tesen att PB är skrivna någon gång mellan 100-150 e.Kr. står det faktum att Tertullianus skriver om Markion; att denne både kände till PB och uteslöt dessa från sin egen begränsade kanonlista. Eftersom Markions egen verksamhet dateras till tiden runt 150 e.Kr. måste rimligtvis också PB varit skrivna innan denna tid för Markion att läsa, svara och utesluta. Enligt Witherington borde de varit skrivna mellan 65-95 e.Kr. med tanke på vad man kunnat dra för slutsatser av t.ex. Clemens av Rom.¹⁸⁰ De flesta forskare daterar dennes brev till 96 e.Kr.¹⁸¹ Även om Hanson inte håller med om dateringen av Clemensbrevet nämner han Ignatius av Antiokias brev som argument i dateringsfrågan där han menar på att både den förföljelse som dessa omtalar och det väletablerade monoepiskopat som framställs skiljer sig från PB och detta talar för att PB är skrivna innan dessa, senast år 110 e.Kr.¹⁸² Witherington vill datera 2 Tim till 65 e.Kr., några veckor efter att Tit skrivits. Efter att Paulus skickat iväg brevet till Titus får han reda på de problem som uppkommit i Efesos och har Lukas till att komponera det, vilket förklarar förändringen i Paulus reseplaner som omnämns i Tit.¹⁸³ Detta ger en tidsintervall mellan 65.e.Kr och 110 e.Kr, vilket är betydligt snävare än teorier som tidigare föreslagit dateringar från Paulus tid och fram till mitten av första århundradet till så sent som in på andra århundradet. Detta ligger även närmare den tid då troligen Luk och Apg har skrivits.

4.1.2 Pastoralbrev och Apostlagärningarna

För studiet av PB spelar också studiet av Apg en viktig roll. Dels finns det viktiga paralleller mellan de båda texterna som berör varandra och dels finns det stora skillnader dem emellan. En del av de frågeställningarna som funnits angående äktheten beträffande PB har utgått från Apg och tolkningen av slutet på denna, om den också beskriver slutet på Paulus liv eller inte. En teori är att Apg beskriver apostlarnas gärningar fram till tiden för Paulus 1:a fängelsevistelse i Rom och att han därefter blev frigiven och begav sig på ytterligare missionsresor, efter vilka han blev fängslad och avrättad i Rom.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Luke Timothy Johnson, *The First and Second Letters to Timothy: A New Translation with Introduction and Commentary*, (1. ed., New York: Doubleday, 2000), 17.

¹⁷⁷ Witherington, *Letters*, 52.

¹⁷⁸ Witherington, *Letters*, 53.

¹⁷⁹ *De apostoliska fäderna*, inledning, översättning och förklaringar av Olof Andrén och Per Beskow. (2. uppl. Skellefteå: Artos, 2006).

¹⁸⁰ Witherington, *Letters*, 53.

¹⁸¹ Hanson, *The Pastoral*, 20.

¹⁸² Hanson, *The Pastoral*, 12.

¹⁸³ Witherington, *Letters*, 177.

¹⁸⁴ Davies, *The Pastoral Epistles*, 106.

Pastoralbrevet och Apostlagärningarnas historiska ramverk

Den tiden som krävs för att de händelserna och den irrlära som uppstått i Efesos skall kunna ha inträffat och utvecklats gör att det verkar tveksamt att det kunnat ske så snabbt som mellan Paulus andra och tredje missionsresa. Det finns heller ingen indikation i Apg att Paulus varit tvungen att ta itu med denna sorts problem som vi möter i PB medan han var i Efesos.¹⁸⁵

Enligt Tit företog sig Paulus en utökad missionsresa genom Kreta vilket kräver en längre vistelse än den korta som är omnämnd i Apg 27:7-13. PB påvisar att Paulus tillbringade tid i Korinth (2 Tim 4:20), Troas och Miletos (2 Tim 4:13) medan Timoteus var kvar i Efesos, men i Apg 20:4 står det skrivet att Timoteus var med Paulus och PB konstaterar att Paulus nyligen varit där medan Apg visar på att det hade gått flera år sedan Paulus sist varit i Mindre Asien.¹⁸⁶

Andra faktorer är att: Trofimos hade kvarlämnats sjuk i Miletos (2 Tim 4:20) men i Apg 21:29 följer han med Paulus till Jerusalem, 2 Tim 1:17 omtalar att Paulus fängslats i Rom och inte i Caesarea och vid tiden då Tit 3:13 skrivs har Apollos blivit en välkänd resandeevangelist medan han i Apg 18:24 ännu inte kommit till tro på Kristus.¹⁸⁷

Det finns också skäl för att tro att Paulus blev frigiven efter de händelserna som utspelats i Apg sista kapitel och i Apg 26:31-32 finns en indikation till varför; Paulus hade inte gjort något som ansågs förtjäna varken död eller fängelse, utan hade kunnat frigges om han inte vädjat till kejsaren. Fängelsevistelsen som beskrivs i 2 Tim är också påtagligt mycket strängare än den som beskrivs i Apg¹⁸⁸ vilket indikerar på att det är en annan fängelsevistelse som åsyftas.

Apostlagärningarnas sista kapitel - också det sista i Paulus liv?

Hanson lyfter frågan angående syftet och motivet med att skriva Apg och menar på att ett av dessa syften är att visa på att kristenheten inte utgör något hot mot det romerska riket och att visa för de romerska myndigheterna att Paulus inte var en förbrytare. Därför är det mindre sannolikt att Lukas skulle skriva om Paulus ankomst till Rom och tillägga att Paulus där sedermera skulle komma att få undervisa obehindrat i två år om hans läsare var väl införstådda med att Paulus efter detta blivit orättvist dömd och avrättad av det romerska rättsväsendet. Men han ställer också frågan: om Paulus nu frikändes, varför skrev inte Lukas detta? Både ifall Paulus frikändes eller blev dömd och avrättad på felaktiga grunder borde ju detta stärkt Lukas sak. Men detta skulle i och för sig kunna förklaras av att läsekretsen redan kände till Paulus öde efter rättegången, oavsett om han dömdes eller frikändes och att Lukas såg det som sin uppgift att berätta om händelserna som ledde Paulus till Rom.¹⁸⁹

Här finner jag dock att Hansons resonemang saknar några perspektiv. Dels ett perspektiv om Lukas motiv bakom att skriva Apg, vilket skulle kunna utgöra en försvarsskrift för Paulus inför en eventuell rättegång i Rom, och då är det inte märkligt att utgången av rättegången inte finns med i texten. Dels ett perspektiv angående när texten författades i relation till rättegången. Oavsett om Paulus frikändes eller dömdes och avrättades är det så pass

¹⁸⁵ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi.

¹⁸⁶ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi.

¹⁸⁷ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi.

¹⁸⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi.

¹⁸⁹ Hanson, *The Pastoral*, 19.

avgörande händelser att jag finner det svårt att tänka mig att Lukas som i övrigt följt med Paulus och skildrat dennes resor och händelser inte skulle skriva något om själva rättegången och dess resultat, även om omgivningen och läsekretsen redan skulle veta vad som skett. Redan i inledningen av Luk finner vi att Lukas som person gör anspråk på att vara grundlig i sitt skrivande. Skulle Lukas författat texten i Apg eller delar av slutet på denne efter rättegången mot Paulus är det märkligt om varken eventuellt martyrskap och sättet varpå Paulus mötte döden återfinns i texten, eller argument och pläderingar under rättegången. Här förefaller det mig att Apg skrivits någon gång mellan de två åren och avkunnad dom som det mest logiska alternativet.

Eusebios antyder att uppfattningen varit att Paulus frisläppts efter de händelser vi funnit i Apg och gett sig ut på flera missionsresor innan han slutligen hamnade i Rom och avrättades. Innan avrättningen menar Eusebios att Paulus skriver 2 Tim där Paulus nämner sitt försvar första gången han stått inför rätta och att han den gången räddades ur lejonets gap (2 Tim 4:16-18) men att han denna gång kommer att dö (2 Tim 4:6, 18).¹⁹⁰ Man kan ställa sig frågan om "lejonet" som omnämns kan vara Nero. Traditionen säger att Paulus avrättades i Rom på begäran av Nero, men också att det är högst troligt att Nero satt vid makten då Paulus satt fängslad första gången, om han fängslades två gånger. Då skulle det vara logiskt att Paulus omnämner Nero såsom "lejonet" som han en gång blivit räddad ifrån men att han denna gång inte ser någon räddning, förutom att han skall möta den himmelska räddningen.¹⁹¹

Tankegångarna att Paulus gjorde slag i sin föresats som omnämns i Rom 15:24 och reste till Spanien efter ett eventuellt frikännande återfinns dock även tidigare i kristenheten än hos Eusebios verk. Hanson nämner att den muratoriska bibelkanon, vid slutet av 100-talet, ansåg att Paulus reste till Spanien och att det till och med är möjligt att ett ännu tidigare vittnesbörd om denna resa återfinns hos Clemens I av Rom i hans brev till kyrkan i Korinth, (1 Clemensbrevet 5:7) där han skriver att Paulus "har undervisat om rättfärdighet till hela världen" och "har kommit till målet i väst". Hans fras här på grekiska (τὸ τέρμα τῆς δούσεως) är tvetydig och skulle kunna innebära Rom själv (målet med all aktivitet i riket) i väst, en fras som till exempel Ignatius använde i sitt brev till Romarna (3:2) som epitet på Rom. Men denna var då på resa i mindre Asien på väg tillbaka till Rom. Om man å andra sidan använder denna fras då man redan befinner sig i Rom är det större sannolikhet att det är Spanien man avser, speciellt med tanke på den kontexten Clemens skriver i. Han beskriver Paulus såsom predikande för hela världen.¹⁹² Mounce är också av den uppfattningen att det visserligen skulle kunna vara Rom som avses med denna fras om den författats av någon bosatt eller på resande fot i öst, men Clemens skrev från Rom, vilket gör det mer sannolikt att det var Spanien som han åsyftade.¹⁹³

Det finns flera problem som man möter om man försöker att placera in PB i det historiska ramverk som återges i Apg. Faktorer som talar starkt mot att PB skrivits inom den tidsrymd som beskrivs i Apg och indikerar på att det antingen krävts en tidsrymd efter dess sista kapitel eller att den historiska kontexten vi finner i PB är uppdiiktad. Flera antydningar finns dock på att det kan röra sig om två olika fängelsevistelser och att händelserna äger rum efter det att Paulus frigivits. Informationen från Apg 28:30 kan också ha just denna betydelse:

¹⁹⁰ Eusebios av Caesarea, *Kyrkohistoria*; svensk översättning och inledning av Olof Andréén (Skellefteå: Artos, 1995), Bok II: 22.

¹⁹¹ Eusebios, *Kyrkohistoria*, Bok II: 22.

¹⁹² Hanson, *The Pastoral*, 19-20.

¹⁹³ Mounce, *Pastoral Epistles*, lv.

Prof Hugo Odeberg, känd bibellärare i vårt land, har vid flera tillfällen såväl muntligt som skriftligt lämnat den uppgiften att orden i Apg 28:30 om att Paulus vid sin fångenskap i Rom »i två hela år bodde kvar i en bostad som han själv hade hyrt» innebar att aposteln efter denna tid blev frigiven, utan att någon process mot honom kom att föras. Odeberg har förklarat förhållandet med att om anklagelser mot den fängslade inte inlämnades inom två år, så skulle efter denna tid den anklagade omedelbart friges. Det antika processväsendet var nämligen baserat på att den anklagande parten skulle vara närvarande vid rättegången, ett förhållande som i vår tid är okänt, eftersom det allmänna nu har övertagit uppgiften som åklagare.¹⁹⁴

Andra indikatorer är att Paulus tycks nämna två tillfällen där han stått inför ”lejonet” och därför med stor sannolikhet åsyftar två rättegångar. Att det skulle vara frågan om förhöret i Apg 26 är föga troligt med tanke på informationen angående Agrippa och Festus samtal som delges oss. Det styrks också av traditionen och inga särskilda skäl kan anföras för att misstro denna i detta fall. Däremot verkar det mindre rimligt att en imitator inte skulle haft bättre ordning på de historiska detaljer som delges oss i Apg när denne författat PB. Om författaren till Apg känt till att Paulus avrättats tyckts det också märkligt varför denne inte också omtalar det i Apg.

4.2 Språkliga skäl

4.2.1 Hapax legomena

I PB förekommer runt 902 olika ord, namn uteslutna. 306 av dessa förekommer inte i övriga brev av Paulus. Av dessa är 176 st. så kallade *hapax legomena* - det vill säga ord som endast förekommer en gång i NT. Det utgör ca 13/sida i PB, att jämföra med 4-5/sida i övriga brev. 130 ord förekommer i övriga NT men inte alltid i Paulus brev. Den stora förekomsten av hapax legomena har tidigare utgjort en stark grund för tesen att PB inte kan vara skrivna eller dikterade av Paulus. Därför är det av stor vikt att se på olika perspektiv vad beträffar dessa förekomster.

En stor auktoritet inom detta område har varit den forskning som P.N. Harrison bedrivit och de statistiska mätningar han gjort. Han har bland annat hävdats att mycket av det ovanliga vokabulär som använts i PB inte står att finna under det första århundradet utan istället bör vara skrivet under det andra århundradet, där vokabulären återfinns desto mer. Idag är dock Harrison starkt kritiserad för det skeva sättet på vilket hans bevis har presenterats¹⁹⁵ och få tror idag att PB är skriven under det andra århundradet på grundval av dessa premisser.¹⁹⁶ Av de 306 ord som presenterats av Harrison har 278 funnits i texter före 50 e.Kr. och mindre än 20 av dessa har inte återfunnits innan PB. 165 förekommer hos Filon (30 f.Kr-45 e.Kr.).¹⁹⁷ Mounce visar på att en stor mängd (runt 76 st.) av dessa kan förklaras på grund av den specifika historiska situationen som adresseras i PB.¹⁹⁸ Det är också av stort intresse att över hälften av hapax legomena (runt 80 st.) återfinns i LXX.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Tidskriften *Biblicum* nr 2, 1988 sid. 53. Hämtad: 10 December 2013. Online: <http://gammal.lbk.cc/biblicum/19882203.HTM>

¹⁹⁵ Bland annat har Harrison citerat paralleller från andra århundradets texter men undanhållit paralleller som återfunnits i texter från det första århundradet.

¹⁹⁶ Mounce, *Pastoral Epistles*, civ.

¹⁹⁷ Mounce, *Pastoral Epistles*, civ.

¹⁹⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, civ-cix.

¹⁹⁹ Witherington, *Letters*, 56.

Witherington citerar David A. deSilva i en tänkvärd frågeställning: ”Om Paulus kunde använda sig av 2 177 olika ord i de övriga 10 breven, varför skulle han då inte tillföra ytterligare 306 i pastoralbreven?”²⁰⁰

Mounce bryter dock ner dessa 306 ord och menar på att många av dessa går att förklara med; 1. Den historiska situation då PB skrevs, vilket föranleder att nya omständigheter krävt nya ord och begrepp. 2. Motståndarnas beteende och undervisning, vilket krävt att Paulus använt sig av begrepp och meningar som är uppkomna av någon annan än han själv. 3. En positiv undervisning i polemik mot motståndarna, då Paulus använt sig av motståndarnas ord men vänt dessa för att undervisa angående dess motsats. 4. Ord som berör ledarskap i församlingen. 5. Ord som ingår i syndakataloger. 6. Citerade fraser och traditionellt material. 7. Ord som härrör från latin (Hitchcock har kunnat identifiera 160 sådana ord och fraser). 8. Ämnesrelaterade ord, där ett nytt ämne krävt inte bara ett nytt ord men flera ord och fraser som går att gruppera till detta ämne. 9. Ord som är besläktade med varandra och som av dessa skäl i statistiken ses som ett helt nytt främmande ord men som på grund av böjning eller omskrivning förändrats. Till exempel ung, yngre, ungdom.²⁰¹

Efter att ha tagit hänsyn till detta återstår inte mer än 83 hapax legomena vilket gör att PB faller inom ramen för övriga Paulus brev.²⁰²

Ellis som bygger sin forskning på klassisk formkritik har studerat förekomsten av traditionellt material i NT; från Paulus användande av GT till material kopplat till nybildad tradition i NT:s brev.²⁰³ För att fastställa om en text innehåller nybildat traditionellt material ställer Ellis fyra kriterier:

1. the presence of formulas which indicate that an antecedent tradition is being cited;
2. the self-contained nature of the passage independent of its context;
3. the relative frequency of the vocabulary, idiom, style or theological expression that differ both from the rest of the letter and from any other letters from the same writer;
4. the presence in another contemporary writing by a different author of a highly similar piece with which no direct literary dependence is probable.²⁰⁴

Enligt dessa kriterier finner Ellis att 1 Tim innehåller 43% traditionellt material, 2 Tim 16% och Tit 46%; att jämföra med Rom 27%, Gal 32% och 1 Kor 17%.²⁰⁵ Material som går att härleda till en nybildad tradition i PB utgör tillsammans 1199 ord, varav 163 inte återfinns i några andra av Paulus brev.²⁰⁶ Ellis drar slutsatsen att detta stärker hypotesen om att PB skrevs av Paulus med hjälp av en skrivare. Han skriver att PB bör räknas som: ”teaching pieces clothed in an adaptable letter form” samt fortsätter: ”Many of the traditions were composed by others, probably by Paul’s gifted colleagues in his and allied apostolic missions. Along with the influence of his secretary and of his co-senders²⁰⁷ and co-authors, such traditions point to a different understanding of the nature of Pauline authorship and make the denial of it on the basis of internal criteria untenable, unless these factors have been taken

²⁰⁰ David A. deSilva, *An Introduction to the New Testament: Contexts, Methods & Ministry Formation* (Leicester: InterVarsity Press, 2004), 737 vilket återges i Witherington, *Letters*, 56 (eg. övers.).

²⁰¹ Mounce, *Pastoral Epistles*, cv-cxii.

²⁰² Mounce, *Pastoral Epistles*, cv-cxii.

²⁰³ Ellis, *The Making*, xv.

²⁰⁴ Ellis, *The Making*, 59.

²⁰⁵ Ellis, *The Making*, 116.

²⁰⁶ Ellis, *The Making*, 418.

²⁰⁷ 1 Kor 1:1; 2 Kor 1:1; Gal 1:2; Fil 1:1; Kol 1:1; Filem 1.

fully into account.”²⁰⁸ Han skriver att man också bör kunna räkna med en högre förekomst av hapax legomena i sådant material.²⁰⁹

Ellis summerar sin forskning med att man både med tanke på förekomsten av traditionellt material såväl som inblandningen av sekreterare, inte enbart på grundval av interna kriterier såsom vokabulär kan dra några slutsatser om Paulus skrivit PB eller inte. Detta på grund av att författarskapet i såväl Paulus brev som övriga antika texter är ett mer komplext fenomen än forskare under 1800 och 1900-talet kunnat inse.²¹⁰

Antal hapax legomena behöver således inte alls entydigt betyda att PB måste vara en pseudepigraf utan kan bero på en mängd andra faktorer. En ytterligare sådan faktor är användandet av en skrivare och något som talar för att Lukas skulle vara denna skrivare är den stora mängd hapax legomena som återfinns i LXX då han använde sig av LXX, inte bara i skriftcitat utan också i fråga om stilart och språkdräkt.²¹¹

4.2.2 Ordgrupper och fraser

Det finns kopplingar mellan PB och Luk/Apg vad beträffar vissa ord och ordgrupper.²¹² Lukas och PB är t.ex. nästan de enda som använder sig av ordgruppen ευσεβ-²¹³ förutom några gånger i 2 Petr. Variationer av ordgruppen förekommer i: Apg 3:12; 10:2; 10:7; 17:23; 1 Tim 2:2; 3:16; 4:7,8; 5:4; 6:3,5,6,11; 2 Tim 3:5,12; Tit 1:1; 2:12.

Andra kopplingar vad beträffar ord återfinns bland annat i Apg 7:19 och 1 Tim 6:13 där det grekiska ordet ζωογονεῖσθαι²¹⁴ länkar samman Lukas och PB samt Apg 20:28 och 1 Tim 3:13 där ordet περιποιῶνται²¹⁵ endast förekommer i Luk/Apg och PB.

Det förekommer även fraser som kopplar samman författaren till Apg med PB och en sådan är talet om att Kristus skall komma att döma både levande och döda. Just frasen ”levande och döda” är säregen och återfinns endast²¹⁶ i Apg 10:42 och 2 Tim 4:1. Moule visar på en klar länk mellan dessa och genom att lägga till Apg 17:31 stärks ytterligare kopplingen.

4.2.3 Koppling Luk/Apg och PB - ord som endast förekommer hos dessa
Argument som talar för att Lukas skulle varit medförfattare till PB är att det finns flera inbyggda likheter vad beträffar vokabulär. Strobel argumenterar för att Lukas varit skrivare åt Paulus av stilistiska skäl och visar på att 37 av de ovanliga ord som förekommer i PB också förekommer i Luk/Apg, och 37 andra ord som förekommer i Luk/Apg och PB men som är ovanliga i övriga delar av NT.²¹⁷ Av de 37 ord Strobel identifierar som endast förekommer i Apg/Luk och PB ifrågasätter Wilson dock sju huruvida de används synonymt eller med en annan betydelse.²¹⁸

²⁰⁸ Ellis, *The Making*, 116-117.

²⁰⁹ Ellis, *The Making*, 407.

²¹⁰ Ellis, *The Making*, 421.

²¹¹ Mounce, *Pastoral Epistles*, ciii.

²¹² Moule, *Pastoral Epistles: A Reappraisal*, 442-446.

²¹³ Fromhet inför Gud, gudfruktig.

²¹⁴ Att frambringa, ge eller hålla vid liv.

²¹⁵ Få, erhålla, bevara, giva akt på.

²¹⁶ Även om en variant återfinns i Rom 14:9 men omvänt till; ”döda och levande”.

²¹⁷ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxxvii.

²¹⁸ Wilson, *Luke and the Pastoral*, 5.

De sju ord som Wilson ifrågasätter är:

ἄνοια: här håller jag inte med Wilson för även om det finns en skillnad i användning mellan Luk och PB, där den förstnämnda verkar syfta mer på ursinniga/rasande och den senare syftar på galenskap så delar de ändå betydelse med innebörden galenskap och i Luk kan man av kontexten tolka användningen av ordet såsom galna av vrede alternativt uppfyllda av galenskap.

παρakoλουθέω: även här tycker jag att Wilson drar felaktiga slutsatser då båda texterna syftar på att följa något och i Luk används παρakoλουθηκότι i samband med ἄνωθεν πᾶσιν vilket tillsammans kan utgöra betydelsen noggrant/troget följa upp något ända från början. Detta kan ha liknande betydelse i 1 Tim med syftningen att troget/noggrant följt läran.

περίεργος: här håller jag med Wilson och även om ordet περίεργοι kan kopplas till att ignorera viktiga saker på grund av nyfikenhet för sådant man inte har med att göra, t.ex. att skvallra²¹⁹ eller vara nyfiken på andliga ting utanför gängse, av judisk/kristen tro, accepterad art, så blir sambandet och kopplingen långsökt. I Gal 5:20 används istället ordet φαρμακεία för trolldomssynd. Inte heller tycks det återfinnas i LXX även om det kan finnas en möjlig koppling mellan synen på att negligera Guds bud och trolldom/svartkonst i GT (exempelvis 1 Sam 15: 23).²²⁰ Det jag ställer mig frågande till är huruvida ”trolldom” är rätt översättning i Apg 19:19 då kontexten inte ger oss sådan information att det specifikt går att härleda till detta. Istället kan det vara så att innehållet i de böcker som bränns kan härledas till en överdriven nyfikenhet angående ämnen som ansågs vara opassande för den troende. Jag kommer dock att likt Wilson utesluta denna koppling i min analys, men medveten om att det kan finnas en koppling.

πρόσκλησις: här håller jag med Wilson till viss del då ordet används olika i de olika situationerna. Ordet kan syfta till att sluta sig till något i Apg och att vara försiktig med att sluta sig till något i 1 Tim. Det finns en koppling mellan att ansluta sig och bli anhängare av någon och att ansluta sig och bli anhängare av idéer. I 1 Tim förmanas Timoteus att akta på de förhållningar han fått utan att låta sig påverkas av idéer han tidigare må varit anhängare av och ansluten till.

Mindre betydande skillnader är skiftningarna i användningen av: **εὐεργεσία** (Apg 4:9; 1 Tim 6:2), **ζωογονήσει** (Luk 17:33; Apg 7:19; 1 Tim 6:13) och **συμπαραγενόμενοι** (Luk 23:48; 2 Tim 4:16), vilket också Wilson själv påpekar.²²¹

²¹⁹ <http://www.laparola.net/greco/parola.php?p=περίεργος>

²²⁰ ”Ty upproriskhet är trolldomssynd och trots är synd och avguderi” (Folkbibelns översättning).

²²¹ Wilson, *Luke and the Pastoral*, 5.

Nedan presenteras de 30 ord som endast förekommer i PB och Luk/Apg, samt vilken betydelse orden har i sin kommunikationssituation. Jag har utgått från Wilsons bedömning angående skiftningar i användningen, även om jag, som framgår av ovan resonemang ställer mig tveksam till några av dem. Eftersom tveksamhet förekommit utgår jag endast från dessa 30 i själva analysen av orden, dess betydelse och förekomst. Som i fallet ovan med de 7 orden som Wilson var mer tveksam till har jag analyserat dessa 30 ord på liknande sätt, samt analyserat ordens kontext i kommunikationssituationen och funnit att dessa används på liknande sätt och med liknande betydelse. Av utrymmesskal kan jag dock inte presentera varje ord för sig på liknande sätt som ovan, varför de istället presenteras nedan i tabellform:

Ord	Betydelse	Förekomst Luk/Apg	Förekomst PB
ἀγαθοῦργῶν	att göra gott	Apg 14:17	1 Tim 6:18
ἀναψύξεως / ἀνέψυξεν	vederkvickelse	Apg 3:20 ²²²	2 Tim 1:16
ἀποδεξάμενοι	mottagande	Apg 2:41	1 Tim 1:15; 4:9
ἀντιλαμβάνεσθαι	att understödja	Apg 20:35; Luk 1:54	1 Tim 6:2
ἀποθεῖσθε / ἀποσάμενοι	att förkasta/avfärda något	Apg 13:46	1 Tim 1:19
ἀχαρίστους	otacksam	Luk 6:35	2 Tim 3:2
βυθίζεσθαι / βυθίζουσιν	sänka ner, sjunka	Luk 5:7	1 Tim 6:9
δρόμον	fullborda sitt lopp, nå slutet av sitt liv	Apg 13:25; 20:24	2 Tim 4:7
δυνάστης	någon med stor auktoritet och makt.	Luk 1:52; Apg 8:27	1 Tim 6:15
ἐξαρτίσαι	beskriva något som fulländas, färdigställs	Apg 21:5	2 Tim 3:17
ἐπιμελήσεται	att sköta om någon/något	Luk 10:34	1 Tim 3:5
ἐπιφάναι	synliggöras, uppenbaras med koppling till ljus och klarhet.	Apg 27:20; Luk 1:79	Tit 2:11; 3:4
εὐσεβεῖν	visa vördnad, fromhet	Apg 17:23	1 Tim 5:4
ζωγρῶν	fånga/erövra	Luk 5:10	2 Tim 2:26
κακοῦργοι	förbrytare	Luk 23:32	2 Tim 2:9 ²²³
μελέτα	att tänka på/meditera över	Apg 4:25	1 Tim 4:15
νεώτεροι	unga/yngre	Apg 5:6	1 Tim 5:1, 11, 14; Tit 2:6
νομοδιδάσκαλοι	laglärare	Luk 5:17; Apg 5:34	1 Tim 1:7
νοσφιζομένους	att ta/sätta undan något för egen del	Apg 5:2	Tit 2:10
πειθαρχεῖν	lyda/lydnad	Apg 5:29, 32; 27:21	Tit 3:1
περιποιήσασθαι	vinna/erhålla, bevara/hålla fast vid	Apg 20:28 ²²⁴ ; Luk 17:33	1 Tim 3:13
πρεσβύτεριον	äldste	Apg 22:5; Luk 22:66	1 Tim 4:14
προδότης	förrädare	Apg 7:52; Luk 6:16	2 Tim 3:4
προπετὲς	förhastad, överilad	Apg 19:36	2 Tim 3:4
πυκνάς	ofta/återkommande	Apg 24:26; Luk 5:33	1 Tim 5:23
σωματικῶ	kropp/kroppslig	Luk 3:22	1 Tim 4:8
σωφροσύνης	förnuftigt, nyktert, omdömesgillt	Apg 26:25	1 Tim 2:9
ὑπόνοιαι	ana/anta/förstå/märka/misstänka	Apg 13:25; 27:27	1 Tim 6:4
φιλανθρωπίαν	människokärlek, medmänsklighet	Apg 28:2	Tit 3:4
φιλάργυροι	penningkär, girig	Luk 16:14	2 Tim 3:2

Tabell 2: Ord som endast förekommer i PB och Luk/Apg

²²² I Wilsons *Luke and the Pastoral Epistles* refereras till Apg 3:19 (sid.5) vilket är fel då ordet inte förekommer förrän i vers 20.

²²³ I Wilsons *Luke and the Pastoral Epistles* refereras till 1 Tim 2:9 (sid. 6), vilket är en felskrivning då det är 2 Tim 2:9 som åsyftas.

²²⁴ I Wilsons *Luke and the Pastoral Epistles* refereras till Apg. 20:38 (sid. 6), vilket är en felskrivning då det är Apg. 20:28 som åsyftas.

4.2.4 Koppling Luk/Apg/PB - kontext i Apg vid förekomst av gemensamma ord

Det är av intresse att se till textens kontext i Apg där det gemensamma ordet med PB förekommer - om det är i en narrativ del, i ett tal eller en predikan. Detta för att titta närmare på om det är en del av texten där författaren till Apg beskriver ett händelseförlopp utifrån sin synvinkel, eller en del där författaren gör anspråk på att skriva ner vad någon annan har sagt. Kopplingen mellan Apg och PB utgörs främst av hur ordet, eller roten av ordet används vad beträffar syftningen i kommunikationssituationen. I en del fall kan samma ord användas men syfta till helt olika betydelser och då kan kopplingen ifrågasättas. Detta då en författare rimligtvis i de flesta fall använder samma ord med avsikten att ge ordet samma eller liknande betydelse. I andra fall kan det vara så att samma rot till ordet används men uttrycks olika i olika kommunikationssituationer även om det syftar till samma betydelse. I ena texten kan sålunda ordets rot användas i ett verb för att uttrycka en händelse för att i en annan text användas i ett adjektiv för att beskriva en person. I dessa fall är det syftningen snarare än det exakta ordet som jag valt att se närmare på när jag dragit slutsatsen huruvida en koppling mellan texterna återfunnits eller inte.

Av de förekomster av verser i Apg som innehåller ord som annars endast återfinns i Luk och PB har jag noterat 27²²⁵ som används med liknande syftning. Dessa kan delas upp på följande vis:

Textart	Bibeltext i Apg	Antal
Narrativ	2:41; 8:27; 21:5; 27:20; 5:6; 5:34; 5:2; 24:26; 27:27; 28:2	10
Tal av Paulus	20:35; 13:25; 20:24; 17:23; 27:21; 20:28; 22:5; 26:25; 13:25	9
Tal av Paulus och Barnabas	14:17; 13:46	2
Tal av Petrus (och apostlarna)	3:20; 5:29; 5:32	3
Tal av Stefanos	7:52	1
Tal av stadssekreterare i Efesos	19:36	1
Bön grundad på LXX	4:25	1

Tabell 3: Förekomsternas kontext vad beträffar ord som endast återfinns i PB och Apg

4.2.5 Eventuell imitators tillgång till Luk/Apg för att skriva PB eller tvärtom
Kopplingarna mellan PB och Luk/Apg talar för att det också kan finnas en koppling vad beträffar författarskapet. Detta skulle i och för sig kunna förklaras av att författaren av PB haft tillgång till Apg vid författandet eller vice versa. Detta är möjligt men knappast sannolikt med tanke på hur illa de historiska detaljerna är synkroniserade mellan Apg och PB. Om författaren skulle haft tillgång till dessa verk och till och med använt sig av dessa vad beträffar ord och sentenser verkar det märkligt att författaren inte tagit de historiska skeendena i beaktande vid författandet.

Om någon haft för avsikt att imitera Paulus och haft tillgång till Apg är det förvisso inte märkligt att denne gagnat sig av Paulus tal i Apg för att framstå som mer paulinsk i sin framställning, men dessa utgör knappt mer än en tredjedel²²⁶ om vi också tar med de ställen där Paulus och Barnabas tillsammans talar till folket. De förekomster som är vanligast är de

²²⁵ De övriga tre förekommer hos Luk.

²²⁶ Jag är dock tveksam angående kopplingen mellan hur ordet ἐξαπίσαι används i Apg 21:5 och 2 Tim 3:17 som förekommer i en av de narrativa delarna. Dock är de ändå i klar majoritet av de bibeltexter som går att koppla mellan Luk./Apg. och PB.

som vi finner i de narrativa delarna och här kan man ställa sig frågan varför en imitator skulle bry sig om att överta ord från dessa delar, speciellt om intentionen vore att skriva på ett sätt som skall efterlikna Paulus. Flera av förekomsterna återfinns dessutom i tal från andra personer än Paulus.²²⁷

Kopplingen mellan ord som endast används i Luk och i PB reser också upp frågetecknen. Varför skulle en imitator välja ord som endast förekommer i Luk och PB om syftet vore att imitera Paulus?

Kopplingarna visar på en kunskap om såväl Apg och Luk. Att använda sig av samma ord indikerar på att författaren till PB hade tillgång till Apg/Luk men det förklarar inte på ett tillfredsställande sätt varför en imitator som är så pass insatt i Apg/Luk missar det mest uppenbara för en läsare av dessa verk; att kollationera och få dessa verks historiska ramverk att samstämma. Detsamma gäller naturligtvis också för en författare som hade haft tillgång till PB och ämnar skriva Luk och/eller Apg.

Det är också intressant ur en annan aspekt. För de som vill hävda att Paulus skrivit PB helt på egen hand uppstår också frågetecknen till de kopplingar som finns mellan PB och Luk/Apg – både vad beträffar de narrativa delarna och de delar som refererar till andra tal.

Det finns sålunda både teologiska som språkliga kopplingar mellan Lukas och PB även om det också finns skillnader dem emellan. Att dock tänka på är, att om Lukas var skrivare åt Paulus så var det inte heller helt Lukas verk och skillnaderna talar mot att Lukas skulle ha skrivit dem helt för egen hand efter Paulus död. Om han istället agerat i interaktion med Paulus men med viss frihet så skulle det förklara varför både skillnader och likheter återfinns.

4.3 Innehållsliga skäl

4.3.1 Teologiska tankegångar

Vad beträffar teologin råder det delade meningar bland forskare i vilken utsträckning det skulle skilja sig mellan PB och Paulus övriga brev. När Paulus tar itu med teologiska felaktigheter i undervisningen som vi finner i 1 Tim 1:12-17 argumenterar några för att han aldrig skulle skriva sådant till Timoteus som redan kände till hans teologi, medan i fall då Paulus inte tar itu med felaktigheter på det teologiska planet anses detta som tecken på att texten inte är paulinsk - vilket leder till ett cirkelresonemang.²²⁸

Mounce belyser frågeställningar som berör teologiska ämnen vilka avhandlas i PB såsom ämbete och ledarskap,²²⁹ bemötandet av villolärarna samt deras undervisning,²³⁰ evangelium kontra gärningar,²³¹ lärosuccessionen,²³² huruvida auktoriteten varit av institutionaliserad art eller inte,²³³ kyrkans struktur²³⁴ och frånvaron av de begrepp och

²²⁷ Att notera är att också att de 7 ex. som Wilson ifrågasatte inte heller innehåller tal av Paulus utan ett av Petrus, ett av Stefanos och därefter av narrativ art.

²²⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, xcvi.

²²⁹ Mounce, *Pastoral Epistles*, lix.

²³⁰ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxx-lxxi.

²³¹ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxvi-lxxvii.

²³² Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxvii.

²³³ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxx-lxxxi.

²³⁴ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi.

ämnena som en del forskare ansetts saknas i PB.²³⁵ Han menar på att skillnaderna ofta överdrivits på bekostnad av de likheter mellan teologin i PB och övriga brev av Paulus som också finns.²³⁶

Kyrkostruktur, ledarskap och succession

Vad anbelangar kyrkostruktur, ledarskap och succession menar Mounce på att PB inte påvisar någon formell överföring av makt och trossatser som vi finner i senare århundraden utan att det istället är frågan om en lärosuccession där evangeliet skulle bevaras grundat på Jesu undervisning och apostlarnas tolkning av Jesu liv och död. Undervisningen som sådan skulle föras vidare till andra församlingar och till nya medarbetare och bevaras på ett sådant sätt att den inte förvanskades i takt med att ögonvittnen och apostlarna dog ut. Det var inte frågan om någon institutionaliserad auktoritet utan i PB fortsätter Paulus med den struktur han lärt sig från synagogan vilken redan praktiserades (Apg 6:3) och vi ser i Apg 4:23 hur Paulus ville att ledare skulle utses i de församlingar han var verksam i. Därför menar Mounce på att det inte handlar om att ge någon institutionell makt, tjänst eller ansvar som vi möter i PB utan istället en fortsättning på det ledarskap som redan börjat praktiseras.²³⁷

Likaså gäller för den kyrkostruktur som började växa fram och Mounce går emot argument som menar på att den struktur av församlingsföreståndare och diakoner som finns i 1 Tim och Tit tillhör senare generationers och inte Paulus tid. Detta då den struktur som växt fram inte behövt mycket tid på sig för att nå det stadiet som finns i PB om man betänker hur snabbt en struktur av nödvändighet växte fram i församlingens första skede (Apg 6).²³⁸ Luke Timothy Johnson menar på att det vore något av en sociologisk fantasi att inte inse behovet av en struktur för verksamheten på över ett halvt sekel, och att en ung religiös rörelse snabbt borde ha utvecklat sig angående detta med tanke på hur den kom att möta såväl religiöst, filosofiskt och sekulärt motstånd - och därmed också varit i behov av struktur.²³⁹

Mounce går i polemik mot Hanson då han anser att Hanson överdriver bevisen för att det skulle ha funnits några tendenser till ett fixerat institutionellt ledarskap i PB. Detta då terminologin angående ledarskapet inte används konstant (Tit 1:5,7) och att dess plikter inte är definierade. Paulus var till och med tvungen att försvara ledarskapets rätt till ersättning i 1 Tim 5:17. Han menar också att det inte finns någon klar succession eller något episkopat i den bemärkelsen, utan endast en struktur uppdelad på två tjänster; med föreståndare och församlingstjänare, och inte den tredelade som vi senare kommer att finna i och med ett monoepiskopat. Istället söker Paulus seriösa, värdiga församlingsledare som kan förmedla evangelium och vederlägga felaktigheter, samt har grundläggande förmåga att leda och styra upp verksamheten. Det är sålunda stor skillnad mellan det vi finner angående ledarskapet i PB och sedan möter i läsningen av Ignatius.²⁴⁰ Däremot syns kopplingar mellan PB och Apg vad beträffar detta.

Ämbete och ledarskap spelar förvisso en stor roll i 1 Tim 2:11.3:13; 5:17–25 men förekommer endast i 27 av 113 verser. Detsamma gäller för Tit där endast 5 av 46 verser behandlar ämnet. I 2 Tim är det bara 2:2 som berör ledarskapet i församlingen. Detta medför

²³⁵ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxix.

²³⁶ Mounce, *Pastoral Epistles*, lix.

²³⁷ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxvii-lxxxii.

²³⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi-lxxxvii.

²³⁹ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi-lxxxvii.

²⁴⁰ Mounce, *Pastoral Epistles*, lxxxvi-lxxxvii.

att endast 33 av 242 verser i PB²⁴¹ behandlar detta ämne och större delen av dem behandlas i 1 Tim. Dessa 33 verser är dessutom av arten ad hoc då de bemöter specifika problem som uppstått på grund av brister hos ledarskapet.²⁴²

Stephen G. Wilson påvisar i sin studie att Apg och PB hänvisar till ämbetena äldste (πρεσβύτερος) och församlingsföreståndare (ἐπίσκοπος) på samma sätt (Apg 20:17, 28; 1 Tim 3:2; 5:17, 19; Tit. 1:5, 7).²⁴³ Ordet ἐπισκοπή används endast i Apg och PB då det syftar på ämbetet (Apg 1:20; 1 Tim 3:1). ἐπισκόποις används bara i Fil 1:1 av de äktpaulinska breven, vilket kan förklaras av att författaren till Apg antagligen uppehöll sig i Filippi under några år med tanke på de ”vi-passager” som återfinns i Apg 16:10-12; 20:6.²⁴⁴

Den helige Ande

Vad beträffar den helige Ande skiljer sig PB och Luk/Apg markant i antal då referenser till den helige Ande förekommer över 60 gånger i Luk/Apg och endast fem gånger i PB²⁴⁵ vilket utgör 12 gånger så mycket. Men denna statistik kan förklaras av skillnaden i textomfång mellan verken. Vad beträffar grekiska ord innehåller 1 Tim 1591 ord, 2 Tim 1238 ord och Tit 659 ord, vilket tillsammans utgör 3488 ord. Luk innehåller 19482 ord och Apg 18451 ord, vilket tillsammans utgör 37933 ord.²⁴⁶ Detta medför att textmassan i Luk/Apg utgör ca: 11 gånger mer än detsamma i PB. Betänker man detta blir det inte märkligt om också något begrepp skulle förekomma 11-12 gånger mer i Luk/Apg än i PB. Däremot skulle det vara exceptionellt om förhållandet mellan begreppsfrekvens och textomfång skulle skilja sig alltför mycket.

Desto mer intressant är det teologiska innehållet angående den helige Ande som återfinns i PB. Kopplingen mellan den helige Ande och skrifterna i GT påträffas både i 2 Tim 3:16 och flertalet gånger i Apg²⁴⁷. Det finns också en koppling mellan den helige Andes profetiska funktion som återfinns i 1 Tim 4:1 med flertalet skriftställen i Luk/Apg (t.ex. Luk 1:67 och Apg 19:6). Andens koppling till församlingens ledning i 2 Tim 1:14 finner vi också i Apg 20:28.²⁴⁸ En annan koppling finns i Tit. 3:5-6. Verbet ἐκχέω används bara i Luk/Apg och PB²⁴⁹ för utgjutelse av den helige Ande.²⁵⁰

²⁴¹ Vilket utgör 13,6%.

²⁴² Mounce, *Pastoral Epistles*, lix.

²⁴³ Wilson, *Luke and the Pastoral Epistles*, 53-68.

²⁴⁴ Riesner, "Once More", 244-245.

²⁴⁵ Riesner, "Once More", 245.

²⁴⁶ Felix Just, S.J., Ph.D., New Testament Statistics, Catholic-resources, 2 september 2005 [hämtad 4 sept. 2013]-

<http://catholic-resources.org/Bible/NT-Statistics-Greek.htm>

²⁴⁷ Apg 1:16; 4:25; 28:25-26.

²⁴⁸ Riesner, "Once More", 246.

²⁴⁹ Riesner, "Once More", 246.

²⁵⁰ Exempelvis i Apg 2:17; 2:18, 33; 10:45 och 2 Tim 3:6.

4.3.2 Tematiska kopplingar mellan Luk/Apg och PB

Medicinska termer

Loveday Alexander som forskat mycket på inledningarna i Luk/Apg (Luk 1:1-4; Apg 1:1-2) menar på att de närmaste parallellerna man kan dra mellan dessa och andra verk är inledningarna till tekniska avhandlingar²⁵¹ och då speciellt medicinska sådana.²⁵² Hon stärker den gamla kyrkliga traditionen hos bland annat Irenaeus att författaren till Luk/Apg var läkare²⁵³ och sammanfattar sin forskning nedan:

It will be clear immediately that our reading of the preface accords well with the traditional belief that the author of Luke Acts was the 'beloved physician' of Col. 4:14. It does not of course constitute a proof of that tradition. All it provides is the collateral observation that Luke's preface is the kind of preface a doctor might write, especially if he was a doctor whose acquaintance with Greek literature went a bit further than the handbooks of his trades.²⁵⁴

Loveday Alexander stärker förvisso traditionen men markerar också att det inte är ett bevis i sig på att det är Lukas som är författare till Luk/Apg och att det heller inte är detta som är hennes fokus med forskningen. Istället konstaterar hennes forskning att det finns en stor möjlighet att författaren varit läkare.²⁵⁵

Anette Weissenrieder stärker tesen om att en läkare stått som författare till Luk/Apg genom sin forskning som påvisar att ovannämnda inte bara använder sig av medicinska termer utan också utlägger sjukdomsbilder i enlighet med antika medicinska teorier.²⁵⁶

Det finns också flera kopplingar mellan Apg och i PB vad beträffar användandet av medicinska termer och som exempel beskrivs motsatserna sann och falsk lära i termer av sjuka/osunda och friska/sunda. I Apg 24:5 används ordet *λοιμός*²⁵⁷ och i PB används verbet *ὕγιαίνω*²⁵⁸ för att beskriva såväl sundhet i lära såväl som ord/förkunnelse och i tron. Ett verb som förutom i 3 John 2 endast återfinns i Lukas evangelium (Luk 5:31; 1 Tim 1:10; 2 Tim 4:3; Tit 1:9; Tit 2:1; 1 Tim 6:3; 2 Tim 1:13; Tit 1:13; Tit 2:2).²⁵⁹

Det finns en koppling mellan Luk/Apg och PB då dessa använder sig av medicinska termer och begrepp som annars inte är vanliga i övriga delar av NT. Rainer Riesner tillägger att det är häpnadsväckande att i hela NT är det bara i 1 Tim vi finner medicinska råd: Timoteus förmanas vad beträffar överdrivna kroppsliga övningar (1 Tim 4:8) och får rådet att inte längre bara dricka vatten, utan ta sig lite vin för sin mage och sina ständiga krämpor (1 Tim 5:23).²⁶⁰

²⁵¹ Alexander använder ordet "treatises".

²⁵² Loveday Alexander, *The preface to Luke's Gospel: literary convention and social context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

²⁵³ Riesner, "Once More", 248.

²⁵⁴ Alexander, *The preface to Luke's Gospel*, 176-177

²⁵⁵ Alexander, *The preface to Luke's Gospel*, 210-212.

²⁵⁶ Annette Weissenrieder, *Images of illness in the Gospel and Luke: insights of ancient medical texts* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 358.

²⁵⁷ Plåga, pest, farsot, en smittad person.

²⁵⁸ Vara sund, välmående, vid god hälsa.

²⁵⁹ Riesner, "Once More", 247. Följande ex. på medicinska termer som kopplar samman Apg/Luk med PB är hämtade från samma källa, 247-248.

²⁶⁰ Riesner, "Once More", 248.

Handpåläggning

En koppling mellan Apg och PB är att de belyser ledarskapets användning av handpåläggning vilken förekommer i Apg 6:6; 13:3 och 1 Tim 5:22.²⁶¹

Änkor

Av de 27 olika förekomsterna av ordet χήρα (änka) i NT återfinns 12 i Luk/Apg och 8 i 1 Tim. Det finns också kopplingar mellan de kvalitéer som eftersträvas hos dessa i 1 Tim och Luk/Apg såsom: förhoppning på Gud (1 Tim 5:5; Luk 2:36-38; 18:1-8), ihärdiga i bön dag och natt (1 Tim 5:5; Luk 5:37; 18:1-3), inte varit gift mer än en gång (1 Tim 5:9; Luk 2:36), känd för goda gärningar (1 Tim 5:10; Luk 21:2-3; Apg 9:36, 39) och självförsörjande (1 Tim 5:16; Apg 9:36).²⁶²

Apg 20:18-35

Det finns starka kopplingar mellan PB och Apg och en av de större återfinns i Apg 20:18-35 då denna passage uppvisar flera likheter med den situation i Efesos som skildras i PB: Paulus försvarar sin person och sin tjänst när hans auktoritet ifrågasätts av meningsmotståndare (1 Tim 1:1, 12-17). Han ställs inför rätta anklagad av judiska företrädare och den irrlära som bemöts i PB är grundad i judiska legender²⁶³ (Tit 1:14) och förväntar sig att möta lidande då han far till Jerusalem. Han uppmuntrar Timoteus att också bära sitt lidande för evangeliets skull (2 Tim 1:8). Istället för att bekymra sig för lidandet som väntar fokuserar han sig på att fullborda det uppdrag han fått av Gud, att vittna om evangelium (1 Tim 1:12-17) och inte hålla sitt eget liv högre än det uppdrag han fått. 2 Tim 4:6-8 påvisar att han varit trogen det uppdraget och att hans liv snart kommer att offras.²⁶⁴

Paulus predikar evangelium för såväl hedningar som judar vilket hans motståndare inte gör då de utesluter hedningarna (2 Tim 2:1-7) och hans undervisning bedrevs mellan husförsamlingar, något även motståndarna gör (2 Tim 3:6). Paulus förutser att meningsskiljaktigheter och splittring skall uppstå inom församlingen snarare än utifrån och att det kommer finnas församlingsledare som undervisar perverterade, demoniska lärare (1 Tim 4:1) vilket ska röra upp hela husförsamlingar (Tit 1:11). Betoning på att församlingsledare²⁶⁵ ska ha omsorg om Guds församlingar (1 Tim 3:1-7, 15).²⁶⁶

En annan koppling är att försoningen i Kristus betonas framför den roll lagen har (1 Tim 2:5-6; 1:8-11) och att Guds nåderika ord kommer leda till uppbyggelse varav han uppmuntrar Timoteus att fördjupa sig i evangelium vilket kommer frälsa både honom själv och de som hör på honom (1 Tim 4:16).²⁶⁷

4.4 Vilken roll hade Lukas?

4.4.1 Lukas och pseudepigraphhypotesen

Man kan fråga sig om PB kan ha skrivits av Lukas efter Paulus död, kanske som en tredje del av ett stort verk (vilket innefattar Luk/Apg) menat att läsas likt ett appendix som leder berättelsen fram till Paulus död. Mounce menar dock på att det verkar osannolikt att någon

²⁶¹ Riesner, "Once More", 245.

²⁶² Riesner, "Once More", 246-247.

²⁶³ μύθοις

²⁶⁴ Mounce, *Pastoral Epistles*, lii.

²⁶⁵ ἐπισκοπῆς

²⁶⁶ Mounce, *Pastoral Epistles*, lii.

²⁶⁷ Mounce, *Pastoral Epistles*, lii.

som stod Paulus nära skulle skrivit PB efter Paulus död och speciellt med tanke på förfrågan att Timoteus snabbt skulle bege sig till Rom om Paulus redan var död.²⁶⁸

Man skulle också kunna påpeka att teologin i PB skiljer sig från teologin i Luk/Apg och därmed vara evidens mot tesen att Lukas agerat som sekreterare åt Paulus. Men detta är ett märkligt argument eftersom det istället i sådana fall visar på att Lukas var trogen Paulus föresatser med breven.²⁶⁹ Angående Lukas trohet till de tal han citerar finner jag Apg 20:35 vara ett intressant ex. då denna vers innehåller en agraf²⁷⁰ från Paulus, och att Lukas vare sig ändrar på citatet, eller utesluter det i sin text även om det inte korrelerar med det evangelium han själv skrivit ner.

Även om det finns flera skäl för att tro att Lukas var medförfattare alternativt skrivare åt Paulus så är det föga troligt att Lukas skulle ha skrivit PB på egen hand och än mindre troligt att han gjort det efter Paulus död. Dels skiljer sig PB för mycket från Apg:s ramverk vad beträffar personer och stil, dels visar Lukas väldigt lite intresse av Paulus som författare av brev i Apg.²⁷¹

4.4.2 Lukas och skriarhypotesen

Vilken roll hade då Lukas vad beträffar PB? Om han inte skrev den efter Paulus död utan skrev den åt Paulus, vilken slags sekreterare kan han ha varit? Här pekar evidensen åt olika håll men gör det också möjligt att avfärda två skriarroller som mindre troliga och hävda två som mer troliga. De mindre troliga är ytterligheterna att Lukas agerat som någon slags stenograf åt Paulus som dikterat PB viva voce för honom eller att Lukas författat PB helt på egen hand. Detta då PB innehåller för många kopplingar som går att härleda till Lukas vad beträffar språk och skiljer sig för mycket från brev som man kan ha anledning att tro har dikterats på detta vis (t.ex. Rom). Dels innehåller PB tillräckligt många sektioner som framstår som mer paulinska för att ifrågasätta rimligheten i att Lukas själv komponerat breven. Brevens särarter gör också att man kan ifrågasätta det sistnämnda. Det vore föga troligt att Paulus skulle be någon annan skriva två mandatbrev till sina medarbetare och ett personligt brev, som man kan förmoda blir det sista han skriver till en kär vän helt utan egen inblandning.

De två roller som framstår som mer rimliga är att Lukas antingen agerat som redigerare och i efterhand via anteckningar skrivit ner det som framkommit under fängelsebesök i samtal med Paulus, eller att Lukas agerat som medförfattare och vid besök tillsammans med denne diskuterat, tagit diktamen och fört anteckningar. Här uppstår en fråga angående hur restriktiva Paulus fångvaktare var. Vi får inte mycket information angående detta från PB, och det vi får reda på ger inte en tillräcklig bild av denna fängelsevistelse. I 2 Tim 4:11 får vi reda på att Lukas är hos Paulus men inte om detta innebär rent fysiskt med täta besök eller om det är andligt menat - att Lukas inte lämnat Paulus utan är med som stöd. I övrigt av 2 Tim kan vi utläsa att Paulus upplever en betydligt hårdare fängelsetid än den vi finner i Apg:s sista kapitel, där han får bo själv med tillgång till besök. Av evidensen att döma finns det sektioner som är mer präglade av Paulus vilket kan tyda antingen på att Lukas fått ta emot anteckningar denna gjort i fängelset eller tagit emot diktamen. Det finns också sektioner som ger

²⁶⁸ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxxvii.

²⁶⁹ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxxvii-cxxix.

²⁷⁰ Ord från Jesus som inte återfinns i några av de skrivna evangelier vi har tillgång till idag.

²⁷¹ Mounce, *Pastoral Epistles*, cxxviii.

indikationer på att Lukas tagit emot anvisningar om ämnen som han fått formulera mer fritt. En möjlighet är att Lukas fått agera både medförfattare och redigerare.

4.5 Slutsats

Evidens talar för att det är ytterst troligt att Lukas agerat som sekreterare åt Paulus vid författandet av PB. De historiska skälen påvisar att såväl datering som den historiska situationen mycket väl kan stödja möjligheten att PB är skriven under Paulus och Lukas livstid och en frigivning efter Apg 28 förklarar varför inte alla historiska detaljer korrelerar mellan Apg och PB. De språkliga skälen visar på att antalet hapax legomena inte nödvändigtvis behöver tyda på att en imitator skrivit PB. Istället kan en författare som Paulus uppvisa stor variation på hur och vad han skriver om, samt att det finns flera kopplingar mellan Luk/Apg som indikerar på att Paulus använt sig av Lukas som skrivare. Det visar också på orimligheten i att en imitator med tillgång till Apg/Luk skulle skriva PB utifrån dessa verk då majoriteten av kopplingarna står att finna i narrativa delar.

De innehållsliga skälen talar även de emot tesen om en imitator då de teologiska tankegångarna inte alls behöver stå i strid med vad Paulus tidigare skrivit utan istället kan vara en utveckling av tidigare tankar och i linje med dessa. Det finns även här kopplingar till Luk/Apg vad t.ex. beträffar ledarskap. Istället förekommer en viss diskrepans mellan synen på ledarskapet i PB och de som återfinns hos senare kristna företrädare. Detta påvisar en progression i teologin angående ledarskap i PB som tycks stå någonstans mellan den utveckling som startade i Apg och som senare kom att anammas hos senare kristna ledare.

Vidare återfinns här tematiska kopplingar mellan Luk/Apg och PB som också stödjer tesen om att Lukas agerat skrivare åt Paulus i deras användning av medicinska termer, koppling till handpåläggning, synen på änkor etc.

Mycket talar för att Lukas var skrivare åt Paulus men däremot inte för att han ensam har skrivit PB eller skrivit PB efter Paulus död. Inte heller tycks det som att Lukas skrivit PB ordagrant och viva voce åt Paulus. Istället indikerar evidensen på att Lukas agerat antingen som redigerare av PB åt Paulus eller som medförfattare. Kanske till och med både och.

5. AVSLUTNING

Paulus eller en imitator?

PB ger indikationer på att inte enbart vara komponerade av Paulus av flera anledningar. För det första är språket annorlunda. Situationen i kombination med den historiska informationen som tycks råda i PB kan också svårigen passas in i den information som ges av Paulus övriga brev och Apg. Evidens tycks peka på att de skrivits av någon annan än Paulus men samtidigt finns det också många likheter som också de måste tas med i beräkningen på något sätt. Här är inte PH tillräcklig som rimlig förklaring då denna hypotes ifrågasätts på flera områden. Dels en kritik mot själva mätmetoden vad beträffar språket i PB.

Hur breven ska grupperas, vilken utgångspunkt man ska ha vid analys samt vilken kontrollgrupp som ska ingå är några frågetecken som belyser problemet med denna hypotes vars ena grundläggande tes bygger på statistiska mätningar av ord och fraser mellan de brev som räknats som äktpaulinska och de som är omstridda. Inte heller tar sådana mätningar

hänsyn till hur ämnet, själva skrivarsituationen, relation mellan avsändare/ mottagare, brevtypen, ålder, erfarenhet och utveckling påverkar skrivandet. Istället förutsätter den en stringens och rigiditet hos författaren som gör att validitet och reliabiliteten hos metoden kraftigt ifrågasätts. Kontrollundersökningar gjorda på andra författare och deras verk påvisar samma resultat som i mätningar med PB – att inte heller dessa kan ha komponerat alla sina verk. Materialet är också för litet för att man ska kunna säkerställa en statistisk signifikans.

Att författaren till PB skrivit inom en pedagogisk genre (prosopopoeia) och att omgivningen varit väl medveten om att PB inte kommit från Paulus utan någon som velat föra hans tankar vidare kan ifrågasättas av flera olika skäl. Dels för att ingen historisk notis har uppgett detta inom den kristna traditionen angående PB och dels för att det finns andra fall där personer skrivit brev med den inställningen och dessa har inte blivit väl mottagna då de väl blivit påkomna. Det finns flera indikationer på att pseudepigrapher inte ansågs positivt vid denna tid, speciellt inte om de gjorde anspråk på apostolisk härkomst.

De historiska skälen påvisar en stor diskrepans mellan PB:s och Apg:s historiska ramverk vilket ifrågasätter tesen om en imitator som haft tillgång till Luk/Apg vid författandet av PB, eller vice vers. De språkliga skälen visar på att antalet hapax legomena inte nödvändigtvis behöver tyda på att en imitator skrivit PB, utan istället att en författare som Paulus mycket väl kan uppvisa stor variation på hur och vad han skriver om. Det visar också på orimligheten i att en imitator med tillgång till Apg/Luk skulle skriva PB utifrån dessa verk då majoriteten av kopplingarna står att finna i narrativa delar. De innehållsliga skälen talar även de emot tesen om en imitator då de teologiska tankegångarna inte alls behöver stå i strid mot vad Paulus tidigare skrivit utan istället kan vara en utveckling av tidigare tankar och i linje med dessa.

Det finns andra faktorer som kan förklara skillnaderna vad beträffar språk, historiska detaljer och de teologiska tankegångar som återfinns i PB. En sådan är att Paulus använt sig av en skrivare då han författade PB. En skrivare skulle mycket väl ha kommit att påverka själva brevets utformning.

Paulus och en sekreterare

Att Paulus stundtals använde sig av sekreterare är oomtvistat. Sex brev var med största sannolikhet komponerade med dess hjälp och det finns indikationer på att ytterligare tre brev kan ha komponerats med hjälp av skrivare. Möjligtvis skrevs också Fil med hjälp av en sekreterare. Kvar finns så PB och vilka indikationer som kan finnas på om en sekreterare använts för att komponera dessa samt på vilket sätt.

Om vi ser på de kriterier som Richards ställt upp för att utforska möjligheten att en sekreterare använts för ett särskilt brev finner vi att både brevets särart som Paulus tidigare preferenser ger indikationer på att skrivare använts även vid komponerandet av PB. Vad beträffar postskriptum blir det en fråga huruvida detta återfinns i PB. Inga direkta indikationer i sig ger för handen vem som skrivit vad i så fall, men att det förekommer sammanfattning och sluthälsning kan tyda på detta. Att Lukas nämns kan också ha viss betydelse om man betänker att han tidigare varit med Paulus samt har författat Apg.

Vad beträffar stiliska variationer i ett äkta brev är detta den svåraste kategorin vad ankommer PB då dessa brev i sig är ifrågasatta. Att det förekommer variationer hos breven i jämförelse med andra Paulusbrev är allmänt vedertaget. Det förekommer även variationer inom breven och dessa variationer är i sig en av anledningarna till att PB ifrågasätts.

Men precis som stilistiska variationer kan vara en indikator på att en imitator har skrivit breven kan de också utgöra en indikator på att Paulus har använt sig av en sekreterare. Här blir det en fråga om att titta på breven i sig och dess innehåll för att avgöra om ytterligare indikatorer kan bistå med evidens för dess författarskap.

Lukas och Pastoralbreven

Evidens talar för att den troligaste hypotesen är att Lukas agerat som sekreterare åt Paulus vid författandet av PB. De språkliga skälen visar på att det finns flera kopplingar mellan Luk/Apg som indikerar på att Paulus använt sig av Lukas som skrivare. Vidare återfinns här tematiska kopplingar mellan Luk/Apg och PB som också stödjer tesen om att Lukas agerat skrivare åt Paulus i deras användning av medicinska termer, koppling till handpåläggning, synen på änkor etc. De stödjer också tesen om ett gemensamt författarskap tillsammans med Lukas då två författare rimligtvis uppvisar en större ordrikedom än en ensam författare. Det finns även här kopplingar till Luk/Apg vad t.ex. beträffar ledarskap. Istället finns det en viss diskrepans mellan synen på ledarskapet i PB och de som återfinns hos senare kristna företrädare. Detta påvisar en progression i teologin angående detta ämne i PB som tycks stå någonstans mellan den utveckling som startade i Apg. och som senare kom att anammas hos senare kristna ledare.

De historiska skälen påvisar att såväl datering som den historiska situationen mycket väl kan stödja möjligheten att PB är skriven under Paulus och Lukas livstid och en frigivning efter Apg 28 förklarar varför inte alla historiska detaljer korrelerar mellan Apg och PB. Det finns heller inga uppenbara skäl till att tvivla på traditionen och Eusebios kyrkohistoria som förespråkar att Paulus genomförde en fjärde missionsresa till Spanien.

Mycket talar för att Lukas var skrivare åt Paulus men däremot inte för att han ensam har skrivit PB eller skrivit PB efter Paulus död. Dels skiljer sig PB för mycket från Apg:s ramverk vad beträffar personer och stil, dels visar Lukas väldigt lite intresse av Paulus som författare av brev i Apg. Inte tycks det heller som att Lukas skrivit PB ordagrant och viva voce åt Paulus. Istället indikerar evidens på att Lukas agerat antingen som redigerare av PB åt Paulus eller som medförfattare. Kanske till och med både och.

Vad beträffar PB som sådana väljer jag att avsluta med att hålla med Witherington i dennes utsaga: "Budskapet bär tydliga spår av Paulus men sättet att skriva bär stora likheter med Lukas". Witherington liknar detta vid att "rösten" är en apostel som talar till hedningar medan "handen" som skrivit är en hednakristen – nämligen Lukas.²⁷² Detta verkar också för mig vara den, enligt Ockhams rakkniv, rimligaste förklaringen till de observationer angående PB som iakttagits. Och som utan onödiga omvägar lämnar minst frågor obesvarade.

²⁷² Witherington, *Letters*, 174-176.

Bibliografi

Primärkällor

Bibeln: Bibelkommissionens översättning: noter, parallellhänvisningar, uppslagsdel. Stockholm: Verbum, 2001.

Bibeln eller den Heliga skrift. Helge Åkesson (red.). Kumla: HF's förlag, 1993.

De apostoliska fäderna, inledning, översättning och förklaringar av Olof Andrén och Per Beskow. 2. uppl. Skellefteå: Artos, 2006.

Eusebios av Caesarea, *Kyrkohistoria*; svensk översättning och inledning av Olof Andrén. Skellefteå: Artos, 1995.

Novum Testamentum Graece. Nestle, Eberhard & Aland, Barbara (red.), 27. rev. Aufl., erw. Dr. mit Wörterbuch. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.

Septuaginta: id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, Editio altera quam recognovit et emendavit Robert Hanhart. Alfred Rahlfs & Robert Hanhart (red.). Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.

Svensk studiebibel. Gilbrant, Thoralf (red.): bibeltext: Svenska folkbibeln, 3 uppl. Uppsala: Livets ords förlag, 2008.

Sekundärlitteratur

Alexander, Loveday. *The Preface to Luke's Gospel: Literary Convention and Social Context in Luke 1.1-4 and Acts 1.1*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Carson, Donald Arthur, Douglas J. Moo & Leon Morris. *An Introduction to the New Testament*. Leicester: Apollos, 1992.

Davies, Margaret. *The Pastoral Epistles*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996.

Ellis, E. Earle. *The Making of the New Testament Documents*. Leiden: Brill, 1999.

Guthrie, Donald. *The Pastoral Epistles and the Mind of Paul*. London: Tyndale Press, 1956.

Hanson, Anthony Tyrrell. *The Pastoral Epistles*. Grand Rapids: Eerdmans, 1982.

Harrison, P. N. *The Problem of the Pastoral Epistles*. London: Oxford Univ. Press, 1921.

Heikel, Ivar & Anton Fridrichsen. *Grekisk-svensk ordbok till Nya testamentet och de apostoliska fäderna*. Uppsala: Universitetsstryckeriet, 2006.

Johnson, Luke Timothy. *The First and Second Letters to Timothy: a New Translation with Introduction and Commentary*, 1. ed. New York: Doubleday, 2000.

Meade, David G. *Pseudonymity and Canon: An Investigation into the Relationship of Authorship and Authority in Jewish and earliest Christian Tradition*. Tübingen: Mohr, 1986.

Moule, C. F. D. *The Problem of the Pastoral Epistles: A Reappraisal*. John Rylands Library, 1965.

Mounce, William D. *Pastoral Epistles*. Vol. 46 i *Word Biblical Commentary*. Waco, Texas: Word Books, 2000.

Riesner, Rainer. "Once More: Luke/Acts and the Pastoral Epistles." Sid. 239-258 i *History and Exegesis: New Testament Essays in Honor of Dr. E. Earle Ellis for His 80th Birthday*. Red. Sang-Won Son. New York: T & T Clark, 2006.

Richards, Ernest Randolph. *The Secretary in the Letters of Paul*. Tübingen: Mohr, 1991.

Weissenrieder, Annette. *Images of Illness in the Gospel and Luke: Insights of Ancient Medical Texts*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.

Wilson, Stephen G. *Luke and the Pastoral Epistles*. London: SPCK, 1979.

Witherington, Ben III. *Letters and Homilies for Hellenized Christians*. Vol 1 i *A Socio-rhetorical Commentary on Titus, 1-2 Timothy and 1-3 John*. Downers Grove: IVP Academic, 2006.

Wright, Nicholas Thomas. *Christian Origins and the Question of God*. Vol. 1 i *The New Testament and the People of God*. London: SPCK, 1992.

Appendix

Förekomster av ord och begrepp i olika brev som tillräknats Paulus

	<i>Rom</i>	<i>1 Cor</i>	<i>2 Cor</i>	<i>Gal</i>	<i>Eph</i>	<i>Phil</i>	<i>Col</i>	<i>1 Thess</i>	<i>2 Thess</i>	<i>Phlm</i>
ἀποκαλύπτειν, "to reveal"	6	6	0	4	0	0	0	0	4	0
ἀπόλλυσθαι, "to destroy"	2	6	3	0	0	0	0	0	1	0
ἀνακρίνειν, "to question"	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0
περισσεύειν, "to abound"	5	7	22	0	1	6	1	4	0	0
συνέρχεσθαι, "to assemble"	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0
ὑπακούειν, "to obey"	11	0	3	0	2	1	2	0	0	1

Tabell 4: Hämtad från William D. Mounce, *Pastoral Epistles* (Vol. 46 i *Word Biblical Commentary*; Waco, Texas: Word Books, 2000), cxiii.

	<i>Rom</i>	<i>1 Cor</i>	<i>2 Cor</i>	<i>Gal</i>	<i>Eph</i>	<i>Phil</i>	<i>Col</i>	<i>1 Thess</i>	<i>2 Thess</i>	<i>Phlm</i>
δικαιῶν, "to justify, reckon as righteous;"	15	2	0	8	0	0	0	0	0	0
δικοιο-, root for "just, righteous"	63	4	7	13	4	6	1	1	0	0
δικαιοσύνη θεοῦ, "righteousness of God"	8	0	1	0	0	0	0	0	0	0
σταυρο-, root for "cross"	0	6	1	6	1	2	2	0	0	0
ἀκροβυστία, "uncircumcision"	11	2	0	3	1	0	2	0	0	0
υἱός (of Jesus), "son"	7	2	1	4	1	0	1	1	0	0
ἐλευθερία, "freedom"	1	1	1	4	0	0	0	0	0	0
σάρξ, "flesh"; σάρξ vs. πνεῦμα, "flesh vs. spirit"	26 13	11 1	11 1	18 7	9 0	5 0	9 1	0 0	0 0	1 0
νόμος, "law"	74	9	0	32	1	3	0	0	0	0

Tabell 5: Hämtad från William D. Mounce, *Pastoral Epistles* (Vol. 46 i *Word Biblical Commentary*; Waco, Texas: Word Books, 2000), xc.